

باسمہ تعالیٰ

سند توسعه اشتغال و سرمایہ گذاری استان زنجان

گزارش موضوع بند چهارم از بخش اول از مرحلہ دوم شرح خدمات مشاور استانی

بازار کار غیر رسمی استان زنجان

محرری: جہاد دانشگاہی واحد استان زنجان

مدیر اجرایی: مہدی عباسی

مدیر علمی: علی نصیری اقدم

ہمکاران:

علیرضا یآوری، نیرہ سادات میرزایی، و سکینہ غلامی

فهرست مطالب

موضوع	صفحه
۴- بررسی بازار کار غیررسمی استان زنجان	۱
خلاصه اجرایی	۱
۴-۱- مقدمه	۲
۴-۱-۱- مروری بر مفاهیم نظری اقتصاد غیررسمی	۳
۴-۱-۲- علل ایجاد بخش غیررسمی در اقتصاد ایران	۴
۴-۱-۳- ساختار بخش غیررسمی در اقتصاد ایران	۸
۴-۱-۴- روش اندازه‌گیری بخش غیررسمی در اقتصاد ایران	۱۱
۴-۱-۵- مروری بر مطالعات تجربی	۱۵
۴-۲- برآورد تعداد شاغلان بخش غیررسمی استان به تفکیک مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۸۵	۱۹
۴-۲-۱- روش برآورد	۱۹
۴-۲-۲- برآورد تعداد شاغلان بخش غیررسمی استان به تفکیک مناطق شهرستان‌ها در سال ۱۳۸۵	۲۸
۴-۲-۳- تحلیل وضعیت بازار غیررسمی اشتغال در استان زنجان در سال ۱۳۸۵	۳۱
۴-۳- برآورد تعداد شاغلان بخش غیررسمی استان به تفکیک مناطق شهری و روستایی برای دوره برنامه پنجم بر حسب فعالیت اقتصادی	۳۲
۴-۴- پیشنهاد سیاست‌های مناسب برای کاهش شاغلان غیررسمی و جذب آن‌ها در مشاغل رسمی	۳۵
منابع و مأخذ	۳۹

فهرست مطالب

موضوع	صفحه
جدول ۱. خلاصه نتایج برآورد بخش غیررسمی شهری	۱۸
جدول ۲. ظرفیت گروه شغلی استان زنجان برای فعالیت‌های غیررسمی	۲۰
جدول ۳. تعداد کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱	۲۱
جدول ۴. تعداد شاغلان در کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱	۲۲
جدول ۵. تعداد کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق شهری استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱	۲۲
جدول ۶. تعداد کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق روستایی استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱	۲۳
جدول ۷. تعداد شاغلان در کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق شهری استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱	۲۳
جدول ۸. تعداد شاغلان در کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق روستایی استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱	۲۴
جدول ۹. سهم شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن (اشتغال غیررسمی در «مزد و حقوق بگیران بخش خصوصی» و «کارفرمایان») در سال ۱۳۸۵ به تفکیک شهری و روستایی	۲۴
جدول ۱۰. ترکیب شاغلان غیررسمی استان زنجان بر حسب وضع شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک گروه‌های شغلی	۲۵
جدول ۱۱. ترکیب شاغلان غیررسمی نقاط شهری استان زنجان بر حسب وضع شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک گروه‌های شغلی	۲۵
جدول ۱۲. ترکیب شاغلان غیررسمی نقاط روستایی استان زنجان بر حسب وضع شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک گروه‌های شغلی	۲۶
جدول ۱۳. تعداد و سهم شاغلان غیررسمی استان زنجان از کل اشتغال بر حسب گروه‌های شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی	۲۶
جدول ۱۴. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در استان زنجان در سال ۱۳۸۵	۲۷
جدول ۱۵. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان زنجان در سال ۱۳۸۵	۲۸
جدول ۱۶. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان ابهر در سال ۱۳۸۵	۲۸
جدول ۱۷. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان خدابنده در سال ۱۳۸۵	۲۹
جدول ۱۸. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان خرمدره در سال ۱۳۸۵	۲۹
جدول ۱۹. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان ایجرود در سال ۱۳۸۵	۳۰
جدول ۲۰. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان ماه‌نشان در سال ۱۳۸۵	۳۰
جدول ۲۱. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان طارم در سال ۱۳۸۵	۳۱
جدول ۲۲. پیش‌بینی تقاضای نیروی کار به تفکیک گروه‌های شغلی	۳۲
جدول ۲۳. پیش‌بینی تعداد اشتغال در بخش غیررسمی مناطق شهری استان زنجان طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰ به تفکیک گروه‌های شغلی	۳۳

جدول ۲۴. پیش‌بینی تعداد اشتغال در بخش غیررسمی مناطق روستایی استان زنجان طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰ به تفکیک گروه‌های شغلی ۳۳

۴- بررسی بازار کار غیررسمی استان زنجان خلاصه اجرایی

- ✓ بخش غیررسمی، در برگرنده مجموعه فعالیت‌های قانونی است که در آن‌ها کالاها و خدمات تولیدی مبادله می‌شوند و این مبادله نیز قانونی است. خود فعالیت (یا واحد اقتصادی) نیز ممکن است به طور رسمی ثبت شده باشد یا ثبت نشده باشد اما ماهیت و ویژگی فعالیت به گونه‌ای است که دولت نمی‌تواند بر آن نظارت کند یا آن را ساماندهی کند یا برای آن سیاست گذاری کند.
- ✓ عوامل گسترش بخش غیررسمی در اقتصاد ایران شامل تعدد و گوناگونی قوانین و مقررات مؤثر بر فعالیت‌های اقتصادی، تعداد و میزان قدرت ارگان‌های دخالت کننده در اقتصاد، راهبردهای اقتصادی نامناسب، رشد بالای جمعیت، رشد شهرنشینی، مهاجرت نیروی کار از روستا به شهر و رشد شهرنشینی است.
- ✓ برای محاسبه تعداد شاغلان در بخش غیررسمی، کارگاه‌های دارای کمتر از ۵ نفر کارکن و کارگران مشغول به کار در این کارگاه‌ها، بر اساس نتایج سرشماری عمومی کارگاهی سال ۱۳۸۱ مورد استفاده قرار گرفته است.
- ✓ در سال ۱۳۸۵، ۶۲ درصد از شاغلان در استان زنجان در بخش مشاغل غیررسمی مشغول به کار بوده‌اند. لازم به ذکر است که در سال ۱۳۸۵ بیش از ۷۸ درصد در مشاغل متعلق به بخش خصوص در حال فعالیت بوده‌اند. با توجه سهم زیاد مشاغل مرتبط با بخش خصوصی در استان، بالا بودن اندازه بخش غیررسمی در استان طبیعی به نظر می‌رسد.
- ✓ بیشترین سهم بازار کار غیررسمی در مناطق شهری به ترتیب به گروه‌های شغلی عمده و خرده‌فروشان، هتل و رستوران و کشاورزی تعلق داشته است.
- ✓ بیشترین سهم بازار کار غیررسمی در مناطق روستایی به ترتیب به گروه مشاغل کشاورزی، عمده و خرد فروشان و حمل و نقل تعلق داشته است
- ✓ در سال ۱۳۸۵ کمترین سهم بازار کار غیررسمی در سطح استان زنجان مربوط به گروه‌های شغلی اداره امور عمومی و نیز تأمین آب و برق و گاز بوده است.
- ✓ با توجه به نتایج جداول مذکور می‌توان گفت که در پایان سال ۱۳۹۴ پیش‌بینی می‌شود، تعداد ۲۷۹۳۱۶ نفر در بخش غیررسمی مشغول به فعالیت باشند که با در نظر گرفتن کل اشتغال پیش‌بینی شده استان،

انتظار می‌رود حدود ۷۱ درصد از کل اشتغال استان زنجان در سال ۱۳۹۴ از طریق بخش غیررسمی حاصل شود.

✓ عموم شاغلان بخش غیررسمی به دلیل محدودیت‌های مختلف و بازدهی اندک نمی‌توانند فعالیت خود را گسترش دهند و محروم و فقیر باقی می‌مانند؛ بنابراین با روان‌سازی نظام اداری می‌توان حداقل بخشی از شاغلان غیررسمی را به دامن اقتصاد رسمی بازگرداند و تحت پوشش قانون قرار داد و گامی در جهت کاهش فقر آن‌ها برداشت.

✓ سیاست‌های دولت در عرصه اشتغال در عین حال که تشویق‌کننده ورود سرمایه‌های خرد به عرصه فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد اشتغال باشد همزمان باید ساز و کارهایی را اتخاذ کند که منجر به هدایت اشتغال‌های ناشی از کسب و کارهای کوچک به سمت اشتغال رسمی گردد. اصلاح قوانین و مقررات از جمله قانون کار و تأمین اجتماعی مهم‌ترین اصل در این زمینه تلقی می‌شود.

۱-۴- مقدمه

به طور کلی در فرآیند حرکت کشورها از یک اقتصاد سنتی به سوی اقتصاد مدرن، بازار کار شکل می‌گیرد. از آنجا که تحرک بازار می‌تواند به عنوان یکی از شرایط لازم برای کارایی و تحرک سایر بازارها به شمار آید، وضع بازار کار به عنوان یکی از مهم‌ترین شاخص‌های رشد و توسعه اقتصادی در نظر گرفته می‌شود.

یکی از ویژگی‌های بازار کار پس از شکل‌گیری اقتصادهای مدرن، تشکیل فعالیت‌های غیررسمی و ایجاد مفهوم بازار کار رسمی و غیررسمی است. در واقع ورود دولت به اقتصاد و جامعه و اعمال قوانینی برای ممنوعیت بعضی از فعالیت‌ها، اقتصاد را در گام اول به دو بخش قانونی و غیرقانونی تقسیم می‌کند. از سوی دیگر بخش قانونی یک اقتصاد در صورتی که با قوانین دست و پاگیر و محدودکننده در مسیر ثبت و قابلیت شناسایی واحدهای اقتصادی و ناکارایی و فساد نظام اداری روبه‌رو شود، به دو بخش رسمی و غیررسمی تقسیم می‌شود.

شکل‌گیری فراگیر بازار کار در ایران را می‌توان با انجام اصلاحات ارضی همزمان دانست. اصلاحات ارضی پیوند نیروی کار با زمین را در ایران گسست و شرط لازم پدیداری بازارهای کار سیال و متحرک را محقق کرد اما انفجار عواید حاصل از نفت در دهه ۱۳۵۰ خورشیدی، ساختار بازار کار کشور را تغییر داد.

از یک‌سو وجود درآمدهای نفتی، ورود فناوری خارجی با سرمایه بری بالا را تسهیل کرد و امکان تأسیس صنایع مدرن به ویژه دولتی را فراهم کرد و موجب گسترش انحصارها و افزایش قدرت تصدی‌گری دولت شد. از سوی دیگر نیروی کار آزاد شده از زمین (در دوران اصلاحات ارضی) سرمایه اضافه لازم برای ورود گسترده به صنایع مدرن را

نداشت. بر این اساس بخش بزرگی از کارگران آزاد شده از بخش کشاورزی و روستایی نتوانستند جذب شغل‌های صنعتی و خدماتی رسمی جدید شوند. این نیروها به تدریج در فعالیتهای غیررسمی خارج از نظارت و هدایت دولت اشتغال یافتند. (فعالیت‌هایی که نیاز به سرمایه مالی و انسانی اندکی داشتند و به عنوان فعالیتهای حاشیه‌ای بر اقتصاد رسمی عمل می‌کردند). این الگوی توسعه ناهمگون در کنار ناکارآمدی نهادی در ایران نظیر ناکارایی بوروکراسی، هزینه مبادله بالا و نظایر آن امروزه به گسترش فعالیتهای غیررسمی منتهی شده است.

بخشی از شکست سیاست‌های اقتصادی دولت در سال‌های پس از جنگ تحمیلی، به دلیل تمکین نکردن بخش غیررسمی از سیاست‌های دولت (به دلیل ناتوانی در این امر یا تمایل نداشتن به آن) بوده است. به طوری که بخش غیررسمی به صورت بخشی خودمختار عمل کرده و مانع تحمیل سیاست‌های دولت می‌شود. به این علت شکست سیاست‌های دولت در بسیاری از زمینه‌های اقتصاد مشهود بوده است. بدون چاره‌جویی برای این وضع و بدون شناخت ساختار و ساز و کار بخش غیررسمی، سیاست‌های توسعه‌ای دولت به سرانجام مطلوبی نخواهد رسید.^۱

۱-۱-۴- مروری بر مفاهیم نظری اقتصاد غیررسمی

اقتصاد غیررسمی در مفهومی وسیع به فعالیتهایی اطلاق می‌شود که در حساب‌های ملی ثبت نمی‌شود و به نوعی با قوانین اقتصادی منطبق نیستند. در یک دسته‌بندی کلی این بخش از اقتصاد به دو زیر بخش کلی تقسیم می‌شود:

الف: بخش خانوار. در این بخش کالاها و خدماتی تولید می‌شوند که ماهیت خود مصرفی دارند و یا درون خانوارها به صورت تهاتری مبادله می‌شود و لذا کمتر به بازار عرضه می‌شوند. این کالاها به همین دلیل فاقد قیمت بوده و لذا ارزیابی آنها دشوار است و از این رو در حساب‌های ملی منظور نمی‌شود.

ب: بخش غیررسمی. تولیدکنندگان جزء، کسبه، کارکنان خدمات تجاری، حمل و نقل و دیگر خدمات غیررسمی در این بخش قرار می‌گیرند. کالاها و خدمات تولیدی بخش غیررسمی بر خلاف بخش خانوادگی، یا به صورت کالا و خدمات واسطه به این تولیدکنندگان عرضه می‌شود و یا به صورت کالا و خدمت نهایی به مصرف کننده ارائه می‌شود. هر چند در این بخش کالاها و خدمات ارائه شده قیمت دارند و ارزش آنها مشخص است اما به دلیل دشوار و پرهزینه بودن جمع‌آوری اطلاعات آماری، آمار و اطلاعات این بخش در حساب‌های ملی منظور نمی‌شود.^۲

کارکنان این دو بخش را به عنوان شاغلان بخش غیررسمی می‌شناسند.

^۱ - زبانی، محسن. ۱۳۸۵. ساختار اشتغال در اقتصاد غیررسمی ایران

^۲ احمدی شادمهری، محمد طاهر (۱۳۸۶)؛ «بررسی وضعیت شاغلان در بخش غیررسمی (مطالعه موردی شهرستان مشهد)»

سازمان بین‌المللی کار مفهوم بخش غیررسمی را در قالب بنگاه‌های خانواری معرفی می‌کند. از دیدگاه این سازمان، بنگاه‌های خانواری که در مالکیت و اداره کارگران خود اشتغال یا کارفرمایان هستند و روابط کار و نحوه سازماندهی‌شان ویژگی‌های زیر را دارند متعلق به بخش غیررسمی هستند:

- در تولید کالا و خدمات درگیر هستند و هدف اولیه آن‌ها ایجاد اشتغال و درآمد معیشتی است.
- از نظر سازماندهی و تقسیم کار در سطح پایین فعالیت می‌کنند.
- روابط کار بر اساس قوانین کار شکل نگرفته و اغلب مبتنی بر اشتغال موقت، روابط خویشاوندی و شخصی است.
- دارایی‌های ثابت و سایر دارایی‌های استفاده شده به واحدهای تولیدی تعلق ندارد، بلکه به صاحبان واحدها متعلق است.
- مخارج تولید اغلب متمایز از مخارج خانوار نیست.
- منابع تأمین مالی بنگاه محدود و متکی به منابع آورده شده از سوی کارکنان و مالکان واحدها است.
- ماهیت قانونی و شخصیت حقوقی مجزایی بین خانوار یا اعضای خانوار که ملک برای آن‌ها است و بنگاه ایجاد نشده است.
- مجموعه کاملی از حساب‌ها (از جمله جدول ترازنامه) که تفکیک شفاف از وضع فعالیت‌های تولیدی بنگاه و فعالیت‌های آن و تمایز میان فعالیت‌های مالی بنگاه و مالکان آن را ارائه می‌دهد، در دسترس نیست.^۱

۲-۱-۴- علل ایجاد بخش غیررسمی در اقتصاد ایران

به طور کلی می‌توان عوامل مؤثر بر ایجاد بخش غیررسمی در اقتصاد ایران را به دو بخش کلی تفکیک کرد:^۲

الف: عواملی که ریشه در دخالت بی‌حد و حصر دولت در اقتصاد دارد:

^۱ رنایی، محسن. ۱۳۸۵. ساختار اشتغال در اقتصاد غیررسمی ایران
^۲ خورشیدی، غلامحسین. ۱۳۷۶. اقتصاد پنهان بخش غیررسمی

• تعدد و گوناگونی قوانین و مقررات مؤثر بر فعالیتهای اقتصادی

شاید در هیچ دوره‌ای از تاریخ ایران تعداد قوانین، آیین‌نامه‌ها، تصویب‌نامه‌ها و دستورالعمل‌هایی که بر روند تصمیم‌گیری اقتصادی شهروندان تأثیر مستقیم و یا غیرمستقیم داشته و دارند، به اندازه دوره بیست ساله گذشته نبوده است. قوانین و مقررات متعدد مربوط به تعیین حدود فعالیت‌های بخش خصوصی، قوانین مالیاتی، قوانین کار و امور اجتماعی، قوانین مربوط به قیمت‌گذاری، تخصیص ارز و اعتبارات تجارت خارجی، توزیع دولتی خوار و بار و کالاهای مصرفی و چندگانگی نرخ‌های کالا و... از جمله قوانینی می‌باشند که در ارتباط مستقیم با فعالیت‌های اقتصادی جامعه قرار دارند و به طور محسوسی آزادی عمل عاملان اقتصادی را محدود کرده و حضور آن‌ها را در بخش رسمی اقتصاد مشکل و پرخطر سازند یا این که زمینه پیدایش فعالیت‌های جدید مانند سوداگری روی ارز، کوپن و بازار سیاه کالاهای متعدد را ایجاد می‌کنند.

• تعدد و میزان قدرت ارگان‌های دخالت‌کننده در اقتصاد

در پیامد تغییر و تحولات ساختاری ناشی از انقلاب، تعداد زیادی از ارگان‌ها و مؤسسات جدید، عمدتاً بر پایه اهداف اقتصادی اجتماعی و فرهنگی نظم جدید سیاسی به وجود آمدند که هر کدام از آن‌ها ضمن حل مقطعی از مشکلات، در بلند مدت باعث ایجاد ناکارایی‌های عدیده‌ای در سیستم اقتصادی کشور و رشد بخش غیررسمی شدند. تجربیات و پژوهش‌های اقتصاددانان این مسئله را ثابت می‌کند که هر چه دخالت دولت در اقتصاد بیشتر شود و هر چه تعداد قوانین و مقررات و ارگان‌های ناظر که تصمیم‌گیری اقتصادی عاملان را محدود می‌کند، بیشتر باشد اعتبار سیاست‌های دولت نزد عاملان اقتصادی مخدوش شده و آن‌ها را به پرهیز از رعایت قوانین و مقررات و عدم پایبندی به توصیه‌های اقتصادی دولت وا داشته و از طرفی دیگر باعث ترغیب و تحریک عاملان اقتصادی و شهروندان به روی آوردن به بازارهای سیاه و معاملات غیر قانونی می‌کند.

• راهبردهای اقتصادی نامناسب

این عامل که بیشتر به کشورهای صادرکننده نفت مربوط می‌شود گرایش دولت به حمایت از تولید انبوه محصولات صنعتی و کشاورزی است که عموماً متکی بر تکنولوژی‌های سرمایه‌بر و منابع ارزی حاصل از صدور نفت بوده است و رشد ناچیز فرصت‌های شغلی در بخش صنعت برای جذب نیروی کار آزاد شده از بخش کشاورزی را در پی داشته است.

به عبارت دیگر می‌توان گفت علی‌رغم افزایش شدید نرخ بیکاری در شهرها، به دلایلی از جمله رشد جمعیت، مهاجرت و آزدسازی نیروی شاغل غیر ماهر در کشاورزی: در ایران برنامه‌های اقتصادی دولت بر مبنای گسترش

فعالیت‌های صنعتی خدماتی و کشاورزی سرمایه بر با تکنولوژی بالا و نیاز به نیروی انسانی متخصص بوده است که این خود نقش بسیار مهمی را در ایجاد و گسترش فعالیت‌های غیررسمی بر عهده داشته است.

ب: عوامل ناشی از تغییرات جمعیتی و توسعه اقتصادی:

• رشد بالای جمعیت

مطالعه تطبیقی میزان رشد جمعیت که یکی از عوامل اصلی گسترش بخش غیررسمی در کشورهای در حال توسعه بوده است، نشان می‌دهد که در چند دهه اخیر به ویژه در دهه ۱۹۸۰، این عامل در ایران با شدت بیشتری در جهت توسعه این بخش عمل کرده است. بررسی روند رشد جمعیت نشان می‌دهد که در دوره زمانی ۶۵-۱۳۵۵ نرخ رشد جمعیت به شدت افزایش یافته و از ۲/۷ درصد به ۳/۹ درصد می‌رسد و به تبع آن جمعیت فعال نیز از رشد ۳/۵ درصدی برخوردار می‌شود. (از ۹۷۹۶ هزار نفر در سال ۱۳۵۵ به ۱۲۲۸۲ هزار نفر در سال ۱۳۶۵ رسید) که این امر خود نرخ بیکاری را گسترش می‌داد از طرف دیگر در همین دوره بار تکفل نیز از ۲/۸ نفر به ۳/۵ نفر رسید. در همین دوره ترکیب جمعیت بسیار جوان شده است به طوری که در سال ۱۳۶۵، ۲۷٪ جمعیت بین ۱۰-۲۵ سال قرار داشته‌اند و در حدود ۴۲٪ بین ۱۰ تا ۲۵ سال قرار گرفتند که این‌ها در دهه آینده به تدریج وارد بازار کار شده و مشکلاتی را ایجاد می‌کنند و در دوره بعدی ۶۵-۷۵ هر چند نرخ رشد جمعیت کنترل شد اما هنوز از توان جذب اقتصاد بسیار فزاینده است. در دهه هشتاد با شروع جنگ تحمیلی و گسترش کنترل دولت بر اقتصاد، سهمیه‌بندی و کاهش توان تولید اقتصاد، بیکاری رو به گسترش نهاد و زمینه را برای ایجاد فعالیت‌های غیررسمی گسترش داد.

• رشد شهرنشینی

ایران از نظر میزان رشد جمعیت شهرنشینی - که طبق مطالعات نظری این نیز یک عامل مهم در گسترش بخش غیررسمی است - همچون رشد جمعیت از بیشتر کشورهای در حال توسعه جلو زده است برای مثال در سال ۱۹۸۹ از حدود ۱۰۰ کشور در حال توسعه تنها در ۲۰ کشور ضریب شهرنشینی بالاتر از ضریب شهرنشینی در ایران بوده (۵۶ درصد). افزایش شدید جمعیت و جوان‌تر شدن آن، نیروی کار جوان و حتی میان‌سالان رها شده از بخش کشاورزی را برای پیدا کردن شغل و به دست آوردن درآمد به سوی شهرها گسیل داشته است. علی‌رغم گسترش شهرها و افزایش تعداد آن‌ها، اقتصاد این شهرها قدرت جذب این سیل عظیم جمعیت را نداشته است در نتیجه این جمعیت به سوی بخش خدمات و فعالیت‌های غیررسمی و بعضاً کاذب روی آورده‌اند.

در مورد جمعیت شهر نشین می‌توان گفت که در یک دوره ۵۰ ساله جمعیت شهرنشین کشور از حدود ۶ میلیون نفر در سال ۱۳۳۵ به حدود ۲۷ میلیون نفر در سال ۱۳۸۵ رسیده است.

• مهاجرت نیروی کار از روستا به شهر و رشد شهر نشینی

کاملاً واضح است که مهاجرت به خودی خود نمی‌تواند دلیلی برای وجود فعالیت‌های غیررسمی و غیرقانونی در یک جامعه باشد. مهاجرت در یک جامعه صنعتی می‌تواند ناشی از نیاز واحدهای تولیدی به نیروی کاری باشد که در بخش کشاورزی به صورت مازاد وجود دارد که ناشی از رشد و توسعه این بخش بوده است. اما در مورد ایران وضعیت به گونه‌ای دیگر است. نابرابری‌های شدید شهر و روستا عامل جذب مهاجرین است. در حالی که ساختار صنعتی جامعه شهری فاقد توانایی لازم در جذب نیروی کار رها شده از روستا است که به دلیل وجود ضعف‌های اساسی و ساختاری در بخش کشاورزی کار و نه به دلیل رشد و توسعه این بخش، حرفه خود را ترک کرده‌اند.

بدین ترتیب عرضه و تقاضای کار هیچ کدام ماهیت واقعی اقتصادی سالم نداشته و خیل مهاجرین عمدتاً روستایی فاقد تخصص و مهارت جذب بخش غیررسمی اقتصاد می‌شوند که در این بین بخش واسطه‌گری، دلالی و دست‌فروشی بیشترین سهم را در جذب این مهاجرین فاقد مهارت بر عهده دارد.

بخشی از این مهاجرین پس از گذشت سال‌های متمادی جذب اقتصاد شهر شده خود را در متن فرهنگی، اقتصادی شهر جای می‌دهند. اما بخش عمده‌ای از آن‌ها با همان گرایش‌های سنتی خود به دلیل فقدان قابلیت‌های لازم فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی قدرت تطبیق با شرایط جامعه شهری را ندارند و لذا سالیان دراز در حاشیه شهر باقی می‌مانند و دوگانگی‌های مختلف را گسترش می‌دهند.

فقدان تخصص و مهارت، بی‌سوادی یا کم‌سوادی، عدم تمایل و قدرت بخش صنعت در جذب آن‌ها از دلایل عمده ورود مهاجران به فعالیت‌های غیررسمی است.

ایران از نظر میزان رشد جمعیتی مهاجر به شهرها که طبق مطالعات نظری یکی از عوامل مهم در گسترش بخش غیررسمی ایران است، از بیشتر کشورهای در حال توسعه جلو زده است.

از یک سو عامل دفع‌کننده‌ای مانند: الگوی نادرست مالکیت زمین، پایین بودن سطح درآمد روستایی، عدم وجود امکانات رفاهی (خدماتی، بهداشتی و آموزشی) و مهم‌تر از همه عدم ایجاد فرصت‌های شغلی برای نسل جوان و تحصیل‌کرده روستایی و از سوی دیگر عوامل جذب‌کننده شهری، همواره نیروی کار را در کشور به مهاجرت به شهر تشویق کرده است. این عوامل اگرچه از دیرباز به عنوان عوامل جاذب در ایجاد پدیده مهاجرت نقش اساسی داشته‌اند، ولی در سال‌های ۵۲-۱۳۴۱ برخی عوامل فشار، مهم‌ترین عامل در مهاجرت روستاییان به شهر بوده‌اند. از آن جمله می‌توان توزیع غیراقتصادی زمین در نتیجه اصلاحات ارضی و عدم حمایت از روستائیان خرده پا بعد از اصلاحات ارضی به ویژه از طریق احداث تعاونی‌ها و نیز در سه مرحله اجرا کردن اصلاحات ارضی را نام برد. از سال ۱۳۵۳ به بعد به علت افزایش ناگهانی درآمدهای نفتی و تعدیل برنامه عمرانی پنجم به طرف حمایت هر چه بیشتر از

بخش‌های شهری و افزایش دستمزدها و جاذبه‌های شهری به عنوان عوامل جاذب، سیر مهاجرت روستائیان به شهرها را بیش از پیش شدت بخشید که از میان این دو گروه عوامل، عوامل جذب تأثیر عمیق‌تری بر مهاجرت نیروی کار داشت.

۳-۱-۴- ساختار بخش غیررسمی در اقتصاد ایران

«بررسی بخش غیررسمی قابل ارتقاء در ایران» عنوان پژوهشی است که در سال ۱۳۸۴ انجام شد.^۱ در این تحقیق سهم بخش غیررسمی در اشتغال کشور و همچنین ساختار اشتغال در این بخش بر اساس ویژگی‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفت. به طور کلی نتایج عمده حاصل را می‌توان به صورت زیر جمع‌بندی کرد:

الف: تصویر کلی بخش غیررسمی:

- در کلیه بخش‌های اقتصادی، بخش اعظم شاغلان غیررسمی (نزدیک به ۹۰ درصد) دارای تحصیلات کمتر از دیپلم هستند.
- بخش اعظم شاغلان در بخش رسمی را شهرنشینان تشکیل داده‌اند در حالی که بخش اعظم شاغلین در بخش غیررسمی را روستائیان تشکیل می‌دهند.
- برای زنان، روستائیان و افراد بی‌سواد یا پایین‌تر از دیپلم، اشتغال در بخش رسمی بسیار سخت و با موانع بیشتری روبه‌روست.
- به ترتیب جمعیت زیر ۱۵ سال، شاغلین بی‌سواد، جمعیت بالای ۶۵ سال و زنان بی‌همسر، از جمله مهم‌ترین ویژگی‌هایی است که دارندگان آن، بیشترین زمینه و احتمال برای اشتغال در بخش غیررسمی را دارند.
- سطح سرمایه انسانی در بخش غیررسمی در مقایسه با بخش رسمی، بسیار پایین است.

ب: تصویر بخش غیررسمی به تفکیک انواع فعالیت:

- زمینه فعالیت‌های غیررسمی در بخش کشاورزی بیش از سایر بخش‌ها فراهم است.
- برخلاف تصور رایج، در میان بخش‌های غیر کشاورزی، بخش خدمات دارای کمترین درصد و بخش صنعت دارای بیشترین درصد شاغلان غیررسمی است.

^۱ رنایی، محسن و دیگران؛ بررسی بخش غیررسمی قابل ارتقاء در ایران؛ معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی؛ ۱۳۸۴

- اکثریت شاغلان غیررسمی همه بخش‌های اقتصادی پایین‌تر از دیپلم هستند. بنابراین سرمایه انسانی در فعالیت‌های غیررسمی همه بخش‌های اقتصاد پایین است اما در بخش کشاورزی شدیدتر است.
- ساختار بخش غیررسمی در فعالیت‌های کشاورزی کشور را روستاییان، مردان و افراد با تحصیلات دیپلم به پایین شکل می‌دهند.
- در بخش غیررسمی خدمات سهم شاغلین دیپلم و بالاتر، در مقایسه با سایر بخش‌ها بیشتر است. در بخش غیررسمی صنعت، بخش اعظم شاغلین را زنان تشکیل می‌دهند.
- بخش اعظم شاغلان غیررسمی روستایی در بخش کشاورزی شاغل هستند اما در شاغلان غیررسمی شهری تقریباً به صورت متناسب بین بخش‌های مختلف توزیع شده‌اند.

ج: تصویر بخش غیررسمی به تفکیک وضع شغلی:

- کارکنان مستقل نسبت به سایر وضعیت‌های شغلی (کارفرمایان و مزد و حقوق‌بگیران) بیشتر مستعد فعالیت در بخش غیررسمی هستند.
- بخش اعظم شاغلین غیررسمی زیر ۱۵ سال یا در حال تحصیل به خاطر شرایط ویژه‌ای که داشته‌اند به صورت کارکن فامیلی (بدون مزد و حقوق) فعالیت می‌کنند.
- بخش اعظم شاغلین غیررسمی بالای ۶۵ سال به صورت کارکن مستقل فعالیت می‌کنند.
- اکثریت قاطع شاغلین غیررسمی بخش ساختمان، به صورت مزد و حقوق‌بگیر، و اکثریت قاطع شاغلین غیررسمی بخش خدمات به صورت کارکن مستقل به فعالیت اشتغال دارند.
- ساختار بخش غیررسمی کشور را افراد در دامنه سنی ۶۵-۱۵ سال با تحصیلات کمتر از دیپلم و در قالب وضع شغلی کارکن مستقل تشکیل می‌دهند.

بررسی اشتغال در بخش غیررسمی کشور از منظر آماری نیز نتایج زیر را نشان می‌دهد:

- ۳۰ درصد از کل مردان شاغل با سطح تحصیلات کمتر از دیپلم به فعالیت‌های غیررسمی مشغول هستند، در حالی که این سهم برای شاغلان مرد دارای دیپلم و بالاتر و دیپلم به ۸ درصد کاهش یافته است.
- بیش از نیمی از زنان شاغل در سطح کشور یعنی حدود ۵۲ درصد زنان در فعالیت‌های غیررسمی شاغلند. همچنین در میان زنان شاغل در بخش کشاورزی، فقط ۵ درصد در فعالیت‌های رسمی بخش کشاورزی و

مابقی در فعالیتهای غیررسمی این بخش مشارکت دارند. به عبارت دیگر، احتمال ورود زنان شاغل، در فعالیتهای غیررسمی بخش کشاورزی بیشتر از فعالیتهای غیررسمی سایر بخشهای مهم اقتصاد است.

- تنها ۵ درصد از زنان بالاتر از دیپلم در کشور در فعالیتهای غیررسمی مشغول به کارند، در حالی که ۷۳ درصد از کل زنان با تحصیلات دیپلم و کمتر در بخش غیررسمی فعالاند.

از مقایسه سهم زنان و مردان در بخش غیررسمی می‌توان نتیجه گرفت که:

- ✓ برای زنان در مقایسه با مردان اشتغال در بخش رسمی سخت‌تر و با موانع بسیاری روبه‌روست.
- ✓ هم زنان و هم مردان شاغل در بخش خدمات، در مقایسه با سایر بخش‌ها، کمترین امکان، احتمال یا تمایل به فعالیت به صورت غیررسمی را دارند.
- ✓ احتمال اشتغال در فعالیتهای غیررسمی برای زنان با تحصیلات دیپلم و کمتر بیش از مردان با موقعیت مشابه است.
- از کل شاغلان شهری، ۱۳ درصد در بخش غیررسمی فعال بوده‌اند، در حالی که از کل شاغلان روستایی ۴۵ درصد به فعالیتهای غیررسمی اشتغال دارند. از این رو به نظر می‌رسد زمینه و بستر فعالیتهای غیررسمی، بیشتر در روستاها فراهم است.
- در حالی که درصد روستاییان شاغل غیررسمی در هر یک از بخش‌های کشاورزی و صنعت بسیار بیشتر از شهری‌ها است، این سهم در بخش‌های ساختمان و خدمات، برای روستاییان و شهری‌ها تقریباً برابر است.
- مردان و زنان روستایی با احتمال بیشتری نسبت به مردان و زنان شهری به فعالیتهای غیررسمی جذب می‌شوند. حدود ۴۰ درصد از کل مردان روستایی و ۷۷ درصد از کل زنان روستایی شاغل، به فعالیتهای غیررسمی اشتغال دارند، در حالی که این سهم برای شهری‌ها به ترتیب به ۱۲ و ۱۸ درصد کاهش می‌یابد.
- از کل شاغلان دیپلم و بالاتر، ۶ درصد و از کل شاغلان با تحصیلات کمتر از دیپلم ۳۵ درصد در بخش غیررسمی فعالاند. در میان شاغلان در بخش‌های اقتصادی، دارندگان مدارک پایین‌تر از دیپلم بیش از افراد دارای دیپلم و بالاتر مستعد حضور در بخش غیررسمی هستند. ورود ۷۲ درصد از شاغلان کشاورز کمتر از دیپلم و مشارکت ۲۴ درصد از کل شاغلان صنعت کار کمتر از دیپلم، در فعالیتهای غیررسمی مؤید همین مطلب است.
- بررسی ارتباط جنسیت و سطح تحصیلات با میزان مشارکت شاغلان در فعالیتهای غیررسمی نشان می‌دهد که علاوه بر احتمال بیشتر برای حضور شاغلان با سطح تحصیلات کمتر از دیپلم در بخش غیررسمی،

احتمال مشارکت زنان نیز با سطح تحصیلات کمتر از دیپلم در بخش غیررسمی نزدیک به ۲/۵ برابر مردان است.

بر اساس اطلاعات به دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که اصولاً موانع ورود به فعالیت اقتصادی در بخش رسمی، برای زنان، روستاییان و دانش‌آموختگان زیر دیپلم، بسیار بیشتر از مردان، شهری‌ها و افراد دارای دیپلم و بالاتر است. با وجود اینکه از کل زنان شاغل، سهم شاغلان رسمی و غیررسمی تقریباً برابر است (حدود ۵۰ درصد) اما فقط ۲۲ درصد از اشتغال غیررسمی در اختیار زنان است. به عبارت دیگر به طور کلی برای اشتغال زنان، در مقایسه با مردان، شرایط کمتر مساعد است و شانس جذب زنها در بخش رسمی، بسیار کمتر از مردان است. این مسئله نشان‌دهنده این است که موانعی (بعضی از آن‌ها قانونی) بر سر راه اشتغال رسمی زنان وجود دارد که باید برای کاهش آن‌ها سیاست‌گذاری کرد. همچنین پایین بودن سهم اشتغال غیررسمی در بخش خدمات و بالا بودن این سهم در بخش صنعت (در مقایسه با سایر بخش‌های غیر کشاورزی) نکته مهمی است که توجه سیاست‌گذاران را می‌طلبد. در تصور کنونی (هم در مجامع علمی و هم در دستگاه‌های سیاست‌گذار) معمولاً بخش خدمات، اصلی‌ترین بخش برای فعالیت‌های غیررسمی قلمداد شده است در حالی که برآوردها خلاف این را بیان می‌کند. این مسئله احتمالاً به این علت است که فعالیت در بخش خدمات نیازمند ارتباط با مصرف‌کننده نهایی است، بنابراین برای جلب و جذب مصرف‌کننده نهایی، بنگاه یا واحد اقتصادی مجبور است در معرض دید باشد، دارای موقعیت مکانی باثبات باشد و اعتماد مصرف‌کننده را جلب کند (چون معمولاً در بخش خدمات، کالای مورد مبادله از نوع فیزیکی نیست و بنابراین برای مصرف‌کننده امکان کنترل فیزیکی استانداردهای کالایی وجود ندارد. در این صورت فقط مبادلات تکراری و ایجاد اعتماد است که نقش کنترل استانداردها را در خدمات بازی می‌کند). بنابراین با توجه به این شرایط و این ویژگی‌ها، دولت می‌تواند به جای مبارزه با فعالیت‌های غیررسمی در بخش خدمات، بکوشد آن‌ها را ارتقا دهد و نیز با سیاست‌گذاری، نه تنها با بخش خدمات مبارزه نکند، بلکه امکان گسترش فعالیت‌های خدماتی را بیش از پیش فراهم آورد. در این صورت نه تنها اشتغال با نرخ بیشتری گسترش می‌یابد (چرا که تأسیس مشاغل در بخش خدمات، سرمایه بسیار کمتری در مقایسه با به عنوان مثال بخش صنعت، لازم دارد) بلکه گسترش بخش غیررسمی نیز محدودتر می‌شود.

۴-۱-۴- روش اندازه‌گیری بخش غیررسمی در اقتصاد ایران

۴-۱-۴-۱- معیار شناخت بخش غیررسمی

چنانچه پیشتر اشاره شد بر مبنای تعاریف ارائه شده از سوی سازمان بین‌المللی کار، «بخش غیررسمی در بر گیرنده واحدهایی است که در تولید کالاها و خدمات با هدف اولیه ایجاد اشتغال و درآمد برای افراد مرتبط با آن، مشغول هستند. این واحدها در سطح پائینی از سازماندهی با عدم امکان یا امکان اندک جدایی بین عامل کار و سرمایه به عنوان عوامل تولید در مقیاس کوچک عمل می‌کنند. مناسبات کاری بیشتر بر مبنای اشتغال موقت، خویشاوندی، روابط شخصی و اجتماعی است تا روابط قراردادی با تضمین‌های رسمی». بر این مبنا، در ارائه تعریف عملیاتی از بخش غیررسمی برای اهداف اندازه‌گیری استفاده از یک یا چند معیار از معیارهای سه‌گانه: بنگاه‌های ثبت نشده، واحدهای کوچک بر حسب اشتغال و کارکنان ثبت نشده بنگاه، توصیه شده است.

رنانی در پروژه «بررسی اندازه و ساختار اشتغال غیررسمی شهری در استان قم»^۱ دو معیار را جهت شناسایی شاغلان در بخش غیررسمی مد نظر قرار می‌دهد:

الف: چنانچه شاغلین، مالک بنگاه باشند و یا اطلاعات کافی از وضعیت حقوقی بنگاه داشته باشند (کارفرما، کارکن مستقل، کارکن فامیلی)، در این صورت افراد شاغل در بنگاه‌های ثبت نشده زیر ۵ نفر کارکن، شاغل غیررسمی محسوب می‌شوند.

ب: اگر فرد شاغل مزد و حقوق‌بگیر (خصوصی، عمومی و تعاونی) باشد، در این صورت چنانچه کارفرما بتواند بدون اخطار قبلی وی را اخراج نماید و فرد نتواند خسارتی دریافت کند (عدم حمایت شغلی)، این شخص دارای اشتغال غیررسمی (غیر حمایتی) خواهد بود.

بر این اساس بخش غیررسمی در ایران عبارتست از بنگاه‌های غیر شرکتی با کمتر از پنج نفر کارکن در مناطق شهری، که در غیر از بخش کشاورزی و خدمات فنی-تخصصی مشغول فعالیت باشند.

۲-۴-۱-۴- روش: اندازه‌گیری بخش غیررسمی

از دو طریق می‌توان اندازه بخش غیررسمی را تخمین زد.

۱-۲-۴-۱- روش مستقیم

این روش بر اساس آمارگیری است و در این رابطه از سه نوع طرح آماری می‌توان استفاده کرد.

^۱ رنانی، محسن و رضوانی، سیدعارف؛ بررسی اندازه و ساختار اشتغال غیررسمی شهری در استان قم؛ سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان قم؛ ۱۳۸۵

الف - آمارگیری از خانوار

با مراجعه به خانوارهای نمونه و تکمیل پرسشنامه‌ای که در آن کلیه سوالات مربوط به افراد شاغل خانوار، شغل‌های اصلی و فرعی، شرایط کار کلیه گروه‌های شاغل از جمله کارکنان فامیلی، گنج‌نیده شده است، اندازه بخش غیررسمی تخمین زده می‌شود.

ب - آمارگیری کارگاهی

شرایط لازم استفاده از این نوع آمارگیری وجود یک چارچوب نمونه‌گیری از کارگاه‌های بخش غیررسمی است. لذا آمارگیری کارگاهی از واحدهای بخش غیررسمی تنها می‌تواند در ارتباط با سرشماری کارگاه‌های بخش غیررسمی و یا ترجیحاً سرشماری عمومی صورت گیرد. تا بتوان کلیه کارگاه‌ها و فعالیت‌های اقتصادی و اقلام مورد نیاز را برای شناسایی واحدهای بخش غیررسمی پوشش داد.

ج - آمارگیری تلفیقی خانوار و کارگاه

اساس آمارگیری تلفیقی از خانوار و کارگاه بر این استوار است که یک چارچوب نمونه‌گیری از بنگاه‌های بخش غیررسمی با استفاده از آمارگیری خانوار ایجاد شود. اگر آمارگیری از خانوار به درستی انجام شود، امکان شناسایی بنگاه‌های بخش غیررسمی را فراهم می‌آورد و از این طریق می‌توان واحدهای این بخش را صرف نظر از اندازه، نوع فعالیت و نوع محل کار تحت پوشش قرار داد. آمارگیری تلفیقی خانوار و بنگاه بر اساس نمونه‌گیری در دو مرحله صورت می‌گیرد. در مرحله اول با استفاده از فهرست برداری از خانوارها، بنگاه‌های بخش غیررسمی و صاحبان آنها که در محدوده آمارگیری قرار گرفته‌اند، مورد شناسایی قرار می‌گیرند و در مرحله دوم به منظور به دست آوردن اطلاعات تفصیلی، کلیه یا نمونه‌هایی از صاحبان مشاغل شناسایی شده و مورد مصاحبه قرار می‌گیرند. در هر سه روش آمارگیری که برای اندازه‌گیری مستقیم بخش غیررسمی مطرح شد، لازم است که اطلاعات مشروحه ذیل جمع‌آوری شود:

۱- شرایط اشتغال و کار: شامل تعداد اشخاص شاغل در واحدهای بخش غیررسمی در طول دوره آماری بر حسب جنس، سن، ویژگی‌های مهاجرت، نوع آموزش‌های شغلی کسب شده، شغل تعداد کارکنان دائمی، موقتی، ثبت شده یا نشده، جبران خدمات کارکنان، سهم بیمه‌های اجتماعی و...

۲- تولید، ایجاد درآمد و سرمایه ثابت: تناوب عملیات (دائمی، فصلی، موقتی) مدت اجرای عملیات در طول دوره آمارگیری، مقدار و ارزش ستانده تولید شده، کل مبلغ فروش، مالیات پرداخت شده، یارانه دریافتی، تشکیل سرمایه ثابت و...

۳- شرایط اجرایی کسب و کار: تشکیلات قانونی واحدها، نوع مالکیت مکان (شهری و یا روستایی)، نوع محل کار یعنی کارگاه، فروشگاه، بازار ثابت یا فروش خیابانی، منزل مالک بنگاه، بدون مکان ثابت، منابع سرمایه برای تحصیل دارائی‌های ثابت، نوع ثبت یا جواز واحدها، دسترسی به امکانات عمومی در محل کار، عضویت در انجمن‌ها و اتحادیه‌های حمایت از بخش غیررسمی، عضویت در انجمن‌ها یا تعاونی‌های تولیدکنندگان بخش غیررسمی و...

۴- مشخصات صاحب بنگاه: جنس، سن، وضعیت تأهل، مدت شغل فعلی، اشتغال در سایر فعالیت‌های اقتصادی، منبع اصلی درآمد صاحبان بنگاه، دلایل کار کردن در بخش غیررسمی و...

۵- خانوارهای صاحبان بنگاه: سایر اعضای خانوار بر حسب جنس، سن، وضعیت تأهل، وضعیت فعالیت، ویژگی‌های شغلی سایر اعضای خانوار که در داخل و یا خارج از بخش غیررسمی هستند، میزان و منبع درآمد خانوارها و...

۲-۲-۴-۱-۴- روش غیرمستقیم

عمدتاً به دلیل عدم دسترسی به اطلاعات حاصله از روش‌های مستقیم و هزینه‌بر و زمان‌بر بودن آن‌ها، اقتصاددانان به جای استفاده از روش مستقیم، روش غیرمستقیم اندازه‌گیری از بخش غیررسمی را مورد استفاده قرار داده‌اند. در روش‌های غیرمستقیم، اندازه‌گیری بخش غیررسمی با اتکا به اطلاعات منابع آماری از قبل موجود که برای مقاصد دیگری تهیه شده‌اند، اطلاعات مورد نیاز برآورد می‌شود. در ذیل به فهرست تعدادی از این روش‌ها و توضیح مختصر آن‌ها اشاره شده است:

الف: روش «نسبت جاری ساده»

بر اساس این روش هر نوع افزایش غیرمعمول در تقاضای پول نقد به افزایش فعالیت‌های اقتصادی در بازار غیررسمی ارتباط دارد. در این روش فرض بر این است که بخش غیررسمی در مبادلات خود فقط از پول نقد استفاده می‌کند و هرگاه تقاضا برای پول نقد به صورت غیر معمول افزایش یابد، نشانه این است که بر حجم فعالیت بخش غیررسمی افزوده شده است.

ب: تفاوت برآوردهای هزینه و درآمد

در این روش حجم اقتصاد غیررسمی از تفاوت برآوردهای هزینه و درآمدی (به عنوان معیار فرار از پرداخت مالیات) برآورد می‌شود. این روش بر این فرض استوار است که اگرچه افراد شاغل در بخش غیررسمی سعی در پنهان داشتن درآمد خود دارند، ولی نمی‌توانند هزینه‌های خود را مخفی دارند. این تفاوت که اغلب تحت عنوان «اختلاف باقی‌مانده» نامیده می‌شود، نشان‌دهنده تخمین ساده‌ای از حجم فعالیت‌های غیررسمی است.

ج: روش هزینه فرصت و روش هزینه‌های بازار

در روش هزینه فرصت سعی می‌شود ارزش درآمد بازاری از دست رفته که حاصل فعالیت‌های صورت گرفته در منزل است، اندازه‌گیری شود. در روش هزینه بازار نیز، ارزش فعالیت‌های تولیدی خانوار با توجه به نرخ دستمزدهای بازار با فرض این که این نوع کارها اگر توسط افراد بیرون در منزل صورت می‌گرفت، چه مقدار پرداخت می‌شد، تعیین می‌شود.

۵-۱-۴- مروری بر مطالعات تجربی

گرچه مطالعات در رابطه با بخش غیررسمی در ایران تقریباً از دهه ۶۰ آغاز شده است؛ اما این بخش عمدتاً از دهه ۷۰ به بعد و بیشتر در محافل دانشگاهی مورد توجه قرار گرفت. پژوهش‌هایی که در سال‌های اخیر درباره بخش غیررسمی انجام گرفته است به اندازه‌ای بوده که مجموعاً بتوانند تصویری کلی از وضعیت این بخش در اقتصاد امروز ایران بدهند. در اینجا مهم‌ترین مطالعات مربوط به بخش غیررسمی در ایران به طور خلاصه ارائه می‌شود.

• هدایت، محمود و باقریان، میترا (۱۳۶۸)

این مطالعه با استفاده از برآوردهای بانک مرکزی در مورد فعالیت‌های خرده‌فروشی، فعالیت‌های خدماتی از قبیل آژانس‌های مسافرتی، آموزشگاه‌ها، خدمات خانگی و شخصی، آرایشگاه‌ها و... و آمارهای موجود در وزارت صنایع، وزارت کار، وزارت آموزش و پرورش و وزارت بازرگانی، اقدام به برآورد اشتغال، ارزش افزوده بخش غیررسمی کرده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که سهم اشتغال شهری غیررسمی کشور در سال ۱۳۶۵، معادل ۴۳ درصد کل اشتغال کشور و سهم تولید این بخش معادل ۳۰ تا ۴۱ درصد تولید کشور می‌باشد. ذکر این نکته نیز ضرورت دارد که در این مطالعه مفهوم مشخصی از بخش غیررسمی ارایه نشده است.

• صرامی، حسین (۱۳۷۲)

صرامی در مطالعه‌ای که در مورد مشاغل بخش غیررسمی شهر اصفهان انجام داده است بخش غیررسمی را تحت عنوان عبارت «نه کاری و ناکاری» آورده است. او با کاربرد واژه «نه کاری» اشاره به مشاغلی دارد که مقبولیت نسبی داشته و اخلاقاً محکومیتی ندارند (مثل دست‌فروشی، واکسی و نظایر آن) و از واژه «ناکاری» مشاغلی را مدنظر دارد که مقبولیت اجتماعی نداشته و نوعی خطا به شمار می‌روند (مانند گدایی، قاچاق و...) به اعتقاد او این گونه مشاغل با تمام اشکالات و تأثیرات منفی که دارند به دلیل مطابقت با وضعیت فقر و بیکاری همه‌گیر، جوامع جهان سوم و به دلیل تسکین موقتی آلام و رفع بیکاری، باید با دقت، ملایمت و عدالت با آن‌ها برخورد شود. بر اساس یافته‌های پژوهشی این مطالعه، سهم مشاغل ناکاری ۱۰ درصد و از کل مشاغل نه کاری سهم مشاغل خدماتی ۱۰ درصد، مشاغل تولیدی ۵ درصد و مشاغل مربوط به توزیع ۷۵ درصد است.

• محمد بیگی، علی اعظم (۱۳۷۶)

محمد بیگی مطالعه‌ای را با عنوان «جایگاه بخش غیررسمی در اقتصاد ایران» در سال ۱۳۷۶ انجام داده است. بخش غیررسمی در این تحقیق، واحدهای کوچک تولید و توزیع کالاها و خدمات تعریف می‌شود که در مواجهه با محدودیت شدید سرمایه‌های فیزیکی و انسانی شکل گرفته‌اند. در این تحقیق از جمله مهم‌ترین دلایل و عوامل مؤثر در رشد بخش غیررسمی در ایران رشد جمعیت، رشد شهرنشینی، کاهش اندازه اشتغال در بخش کشاورزی، اتکا به درآمدهای نفتی و گسترش صنایع سرمایه بر ذکر شده است. توصیه سیاستی این تحقیق آن است که دولت باید از طریق سیاست‌های مالی و یا بودجه‌ای به حمایت از این بخش اقدام کند.

• نایب، سعید (۱۳۷۸)

در پایان نامه کارشناسی ارشد نایب، تحت عنوان «بررسی ساختار بازار کار بخش غیررسمی شهری ایران» تصویری از بازار کار غیررسمی شهری ارائه شده است، در این تحقیق بخش غیررسمی شهری ایران بر اساس مالکیت بنگاه و نوع شغل تفکیک شده و علل پیدایش بخش غیررسمی شهری ایران بررسی شده است. وی بخش غیررسمی را مشاغل آزاد و مزد و حقوق‌بگیران بخش خصوصی تلقی کرده است که مالیات نمی‌پردازند. در این مطالعه علت رشد بخش غیررسمی، عمدتاً هزینه‌های بوروکراسی، تنگناهای اقتصادی و هزینه‌های بالای مبادله عنوان شده است.

فرضیه‌های اصلی پژوهش شامل ۲ فرضیه مشروحه در ذیل بوده است:

۱- دو دهه اخیر، سهم نیروی کار بخش غیررسمی شهری از بازار کار شهری افزایش یافته است.

۲- در دهه اخیر بین اشتغال بخش غیررسمی و رسمی رابطه مستقیمی برقرار بوده است. در این پژوهش مفهوم بخش غیررسمی بر اساس نوع کسب درآمد، نوع ارتباط با دولت، اشتغال، انگیزه فعالیت بنگاه و نوع ارتباط صاحب کار و سرمایه مورد توجه قرار گرفته بود.

بر اساس این مفاهیم ساختارهایی شکل می‌گرفت که از ویژگی‌های نسبتاً یکسانی برخوردار بودند. این ویژگی‌ها شامل ورود و خروج، اتکا به منابع داخلی، مالکیت خانوادگی بنگاه‌ها، کسب مهارت در خارج از سیستم آموزشی، بازار رقابتی و فاقد کنترل و عملکرد در مقیاس کوچک بوده است.

وی در نهایت با بررسی خود در مقاطع چهار ساله ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۶ نتیجه می‌گیرد که در سال‌های اخیر سهم اشتغال بخش غیررسمی در حال افزایش بوده است. برای برآورد سهم اشتغال بخش غیررسمی از اطلاعات پرسشنامه خانوار شهری کشور در داده ۷۶-۱۳۶۴ استفاده شده است و نتیجه می‌گیرد که در این دوره سهم اشتغال بخش غیررسمی از بازار کار شهری بین ۶۰ الی ۶۵ درصد بوده است. این سهم در سال‌های رونق کاهش یافته و در سال‌های رکود در حال افزایش بوده است.

• شکیبایی، علیرضا (۱۳۸۰)

شکیبایی در رساله دکتری خود تحت عنوان «برآورد اقتصاد غیررسمی در ایران و تحلیل علل پیدایش آن» (رویکرد منطق فازی) به تبیین بخش غیررسمی می‌پردازد و بر این باور است که این بخش به صورت مجموعه فعالیت‌هایی است که عمدتاً در کشورهای در حال توسعه و در خارج از بخش مدرن جامعه انجام می‌گیرد و حاصل نیاز افراد به ایجاد خود اشتغالی به منظور کسب معاش می‌باشد که عمدتاً با حد و اندازه کوچک، خود کارفرما با استخدام کارگر و یا بدون کارگر و سازماندهی و تکنولوژی در سطح پایین به فعالیت می‌پردازد. در این مطالعه اندازه‌گیری بخش غیررسمی به شرح زیر انجام شده است.

برای ساختن یک مجموعه فازی دو گزاره به شکل زیر انتخاب شده است:

- اگر نرخ بیکاری در بخش غیررسمی کاهش یابد، اشتغال در بخش غیررسمی افزایش می‌یابد.

- اگر تعداد کارکنان مستقل افزایش یابد، اشتغال در بخش غیررسمی افزایش می‌یابد.

حاصل مطالعات اندازه بخش غیررسمی را برای سال ۱۳۶۷ معادل ۲۰/۰ درصد و برای سال ۱۳۷۷ برابر ۱۰

درصد تخمین زده است.

• بابا حیدری ساغر (۱۳۸۰)

بابا حیدری در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «اندازه‌گیری و بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال در بخش غیررسمی ایران» با رویکردی مبتنی بر اقتصاد نهادگرا به بررسی علل ایجاد و گسترش بخش غیررسمی در ایران پرداخته است. نتایج حاصل از تخمین الگوی این تحقیق نشان می‌دهد که سهم شاغلین بخش غیررسمی از متوسط ۲۱ درصد در دوره ۵۸-۱۳۵۱ به متوسط ۲۹ درصد در دوره ۶۸-۱۳۵۹ افزایش یافته است. برآوردهای این مطالعه نشان می‌دهد که سهم مذکور در سال‌های بعد نیز همچنان به روند روبه رشد خود ادامه داده و اجرای برنامه‌های توسعه پنج ساله به متوسط ۳۷ درصد رسیده است. برآوردها همچنین نشان داده است که درصد بالایی از تغییرات سهم شاغلین بخش غیررسمی متأثر از هزینه‌های مبادله، عدم یکپارچگی بازارهای مالی و ناکارآمدی بوروکراسی بوده است. این مسأله مؤید این نکته است که عوامل نهادی نقش بسزایی در ظهور و گسترش بخش غیررسمی در اقتصاد ایران دارند.

• رنانی، محسن، (۱۳۸۰)

رنانی در تحقیق تحت عنوان «ساختار اشتغال در بخش غیررسمی و نقش آن در جذب نیروی انسانی متخصص»، به برآورد تعداد شاغلین بخش غیررسمی پرداخته و راه‌های جذب نیروی کار بیکار را در بخش غیررسمی شهری بررسی می‌کند. در این تحقیق با استفاده از نتایج سرشماری ۱۳۷۵، شاغلین بخش‌های اقتصادی به تفکیک گروه‌های عمده شغلی و گروه فعالیت بررسی شده و در نهایت نتیجه گرفته می‌شود که سهم شاغلین بخش غیررسمی در بخش صنعت حدود ۴۷/۵ درصد می‌باشد. در این تحقیق معیارهایی نظیر مالیات، بیمه درمانی، کارکنان مستقل و فامیلی، گروه فعالیت، گروه شغلی و مقیاس بنگاه جهت شناسایی بخش غیررسمی مورد استفاده قرار گرفته که نتایج هر یک در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. خلاصه نتایج برآورد بخش غیررسمی شهری

معیار تشخیص	سهم اشتغال بخش غیررسمی شهری	معیار تشخیص	سهم اشتغال بخش غیررسمی شهری
عدم پرداخت مالیات	۵۲.۵	گروه فعالیت	۴۹.۴
عدم پوشش بیمه درمانی	۴۲.۵	گروه شغلی	۴۷
وضعیت شغلی (کارکنان مستقل، کارکنان فامیلی، اظهار نشده‌ها)	۳۳.۵	مقیاس بنگاه (کارگاه‌های کمتر از ده نفر کارکن)	۴۸

• رنانی و همکاران (۱۳۸۲)

رنانی و همکاران مطالعه‌ای با عنوان «بررسی ساختار اشتغال در بخش غیررسمی استان اصفهان» بخش غیررسمی را بنگاه‌هایی انگاشته‌اند که دارای سه ویژگی زیر است.

✓ زیر سطح مشخصی از اشتغال فعالیت کنند

✓ خارج از چارچوب قوانین ملی (اعم از قوانین مربوط به ثبت بنگاه، مالیات، قانون کار، قوانین بهداشت، استانداردها و...) عمل نمایند.

✓ از درجه سرمایه بری اندک و کاربری بالایی برخوردار باشند.

نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد از کل شاغلین استان اصفهان بیش از یک سوم در بخش غیررسمی و دو سوم در بخش رسمی مشغول فعالیت هستند. زنان نسبت به مردان، روستاییان نسبت به شهری‌ها، شاغلین دیپلم و پایین‌تر نسبت به دارندگان مدارک بالاتر از دیپلم بیشتر مستعد فعالیت در بخش غیررسمی هستند. بخش کشاورزی بیش از سایر بخش‌های اقتصادی استان و بخش خدمات کمتر از سایرین زمینه‌ساز گسترش و رشد بخش غیررسمی بوده‌اند. در دوره ۸۱-۱۳۷۸ به طور متوسط ۳۶ درصد از شاغلین استان در بخش غیررسمی فعالیت داشته‌اند اما در کل دوره سهم اشتغال بخش غیررسمی استان اصفهان صعودی و نسبتاً آرام بوده است.

۲-۴- برآورد تعداد شاغلان بخش غیررسمی استان به تفکیک مناطق شهری و

روستایی در سال ۱۳۸۵

۱-۲-۴- روش برآورد

چنانچه اشاره شد آنچه به عنوان بخش غیررسمی در ایران مد نظر است عبارتست از بنگاه‌های غیر شرکتی با کمتر از پنج نفر کارکن در مناطق شهری که در بخش‌هایی غیر از بخش کشاورزی و خدمات فنی-تخصصی مشغول فعالیت باشند.

مطابق آمار و داده‌های مرکز آمار ایران، وضعیت شغلی شاغلان به چند دسته «بخش خصوصی»، «مزد و حقوق‌بگیر عمومی» و اظهار نشده تقسیم می‌شود. شاغلان بخش خصوصی نیز به ۴ دسته «کارفرمایان»، «کارکنان مستقل»، «مزد و حقوق‌بگیران» و «کارکنان فامیلی بدون مزد» تقسیم می‌شوند.

بر اساس تعریف مورد استفاده، کارکنان مستقل، کارکنان فامیلی بدون مزد و اظهار نشده جزو بخش غیررسمی تلقی می‌شوند. مزد و حقوق‌بگیران بخش عمومی جزو بخش رسمی قلمداد می‌شوند. بخشی از شاغلان مزد و حقوق‌بگیر بخش خصوصی و کارفرمایان جزو بخش رسمی و بخشی از آن جزو بخش غیررسمی می‌باشند. برای

تفکیک شاغلان غیررسمی در این دو گروه، شاغلان کارگاه‌های زیر ۵ نفر کارکن شاغلان غیررسمی محسوب شده و شاغلان کارگاه‌های دارای ۵ نفر کارکن و بیشتر شاغلان رسمی تلقی شده‌اند.

جدول ۲. ظرفیت گروه شغلی استان زنجان برای فعالیت‌های غیررسمی

ظرفیت برای فعالیت غیررسمی	سهم از کل اشتغال در سال ۱۳۸۵	سهم از تولید ناخالص داخلی					گروه‌های شغلی
		۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	
بسیار زیاد	۲/۴۷	۱۱/۰۹	۱۱/۳۵	۱۰/۹۹	۱۱/۸۲	۱۱/۵	کشاورزی، شکار و جنگلداری
متوسط	۰/۰۵	۰/۴۰	۰/۴۰	۰/۳۰	۰/۰۲	۰/۳۰	ماهیگیری
زیاد	۰/۴۳	۵۰/۱	۲۸/۰	۰/۴۰	۵۶/۰	۵۷/۰	استخراج معدن
بسیار زیاد	۱/۸	۴۰/۱۲	۵۴/۱۳	۱۱/۲۳	۱۱/۵۳	۱۳/۱۰	صنعت
بسیار کم	۱/۳۲	۵۵/۰	۸۶/۰	۷۰/۰	۶۷/۰	۶۲/۰	تأمین آب، برق و گاز
بسیار زیاد	۱/۴	۴/۱۳	۹۰/۳	۶۶/۴	۲/۶۸	۴۴/۲	ساختمان
بسیار زیاد	۱/۰۱	۵۲/۶	۶/۳۷	۹۸/۶	۲۳/۶	۹۱/۵	عمده فروش، خرده‌فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاهای خانگی
بسیار زیاد	۱/۳	۳۰/۰	۰/۳۱	۳۸/۰	۴۷/۰	۴۵/۰	هتل و رستوران
بسیار زیاد	۰/۹۶	۴۱/۲	۲/۱۳	۲۶/۲	۳۷/۲	۲/۹۱	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
بسیار کم	۱/۱۶	۶۰/۰	۰/۴۴	۴۳/۰	۳۳/۰	۳۶/۰	واسطه‌گری‌های مالی
بسیار زیاد	۱/۷۳	۰/۳/۳	۱۸/۳	۷۹/۳	۲۴/۳	۹۵/۳	خدمات مستغلات، کرایه و کسب و کار
بسیار کم	۱/۰۷	۳۷/۱	۳۵/۱	۷۸/۱	۱۸/۲	۲۷/۲	آموزش
بسیار کم	۱/۳۶	۸۹/۱	۹۱/۱	۸۸/۱	۱۳/۲	۱۵/۲	اداره امور عمومی، دفاع و تأمین اجتماعی
بسیار زیاد	۱/۳۴	۳۳/۱	۴۹/۱	۵۶/۱	۵۹/۱	۷۱/۱	سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی

مأخذ: مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق

ظرفیت هر یک از گروه‌های شغلی برای فعالیت غیررسمی بر اساس سهم شاغلان در بخش خصوصی در گروه‌های شغلی مزبور تعیین شده‌اند. چنانچه سهم بخش خصوصی در اشتغال هر یک از گروه‌های شغلی بیش از ۸۰ درصد باشد در این تحقیق، ظرفیت آن گروه شغلی برای گسترش بخش غیررسمی بسیار زیاد تلقی می‌شود. به این ترتیب برای نسبت‌های بین ۶۰ تا ۸۰ درصد عبارت زیاد، و برای نسبت‌های بین ۵۰ تا ۶۰ درصد عبارت متوسط، برای نسبت‌های بین ۳۵ تا ۵۰ درصد عبارت کم و برای نسبت‌های کمتر از ۳۵ عبارت بسیار کم در نظر گرفته می‌شود. شایان ذکر است در گزارش مرتبط با تقاضای نیروی کار در استان زنجان سهم بخش عمومی و خصوصی در اشتغال استان در هر یک از گروه‌های شغلی ارائه شده است. بر این اساس و چنانچه ملاحظه می‌شود بیش از ۸۰ درصد اشتغال در استان زنجان در بخش‌هایی است که ظرفیت بسیار بالایی برای گسترش بخش غیررسمی دارند. ضمن آنکه سهم این گروه‌های شغلی از ارزش افزوده ایجاد شده در استان زنجان طی دهه ۱۳۸۰ حدود ۴۰ درصد بوده است که حاکی از تأثیرگذاری قابل توجه بخش غیررسمی در ساختار اقتصادی استان زنجان است.

برای محاسبه تعداد شاغلان در بخش غیررسمی در استان زنجان در ابتدا آمار تعداد کارگاه‌های دارای کمتر از ۵ نفر کارکن و تعداد کارگران مشغول به کار در این کارگاه‌ها بر اساس نتایج سرشماری عمومی کارگاهی سال ۱۳۸۱ ارائه می‌شود. سپس سهم شاغلان در کارگاه‌های دارای کمتر از ۵ نفر کارکن از کل اشتغال استان در سال ۱۳۸۱ محاسبه می‌شود. با فرض ثابت بودن این نسبت، رقم مشابه برای سال ۱۳۸۵ به تفکیک نیز قابل محاسبه خواهد بود. به این طریق سهم اشتغال غیررسمی «مزد و حقوق بگیران بخش خصوصی» و «کارفرمایان» محاسبه می‌شود. سپس آمار کارکنان مستقل، کارکنان فامیلی بدون مزد و اظهار نشده نیز اضافه شده و بدین ترتیب سهم اشتغال بخش غیررسمی در سال ۱۳۸۵ تخمین زده می‌شود.

جدول ۳. تعداد کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱

گروه‌های شغلی	بدون کارکن	۱ نفر کارکن	۲ نفر کارکن	۳ نفر کارکن	۴ نفر کارکن	جمع
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۰	۱۱۰	۹۶	۵۱	۳۰	۲۸۷
شیلات	۰	۶	۵	۳	۱	۱۵
استخراج معدن	۰	۳	۶	۴	۴	۱۷
صنعت (ساخت)	۰	۲۸۱۳	۱۶۵۷	۹۳۷	۴۲۷	۵۸۳۴
تأمین آب و برق و گاز	۰	۴۴	۱۲	۶	۵	۶۷
ساختمان	۰	۳۳۲	۱۷۱	۸۲	۴۱	۶۲۶
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر	۰	۱۵۰۳۰	۳۶۸۷	۶۴۵	۱۶۴	۱۹۵۲۶
هتل و رستوران	۰	۴۷۷	۲۳۶	۷۰	۳۵	۸۱۸
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۰	۷۲۳	۹۳	۵۷	۳۰	۹۰۳
واسطه‌گری‌های مالی	۰	۵۷	۴۳	۴۷	۶۰	۲۰۷
مستغلات، اجاره و کسب و کار	۰	۹۵۵	۵۰۶	۱۴۱	۴۰	۱۶۴۲
اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی	۰	۱۳۹	۵۴	۵۵	۴۷	۲۹۵
آموزش	۰	۴۱۸	۲۴۱	۱۶۱	۱۷۰	۹۹۰
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۰	۳۰۶	۴۴۸	۷۲	۳۵	۸۶۱
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۶۱۷	۲۵۰۴	۵۱۶	۸۳	۴۹	۳۷۶۹
خانواده‌های معمولی دارای مستخدم	۰	۱	۲	۰	۰	۳
سازمان‌ها و هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دفاتر و ادارات مرکزی	۰	۷	۴	۰	۰	۱۱
جمع	۶۱۷	۲۳۹۲۵	۷۷۷۷	۲۴۱۴	۱۱۳۸	۳۵۸۷۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کارگاهی سال ۱۳۸۱

جدول ۴. تعداد شاغلان در کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱

گروه‌های شغلی	شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن	کل شاغلان در استان در سال ۱۳۸۱	نسبت شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن به کل (درصد)
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۵۷۵	۸۶۹۲۶	۰.۶۶
شیلات	۲۹	۶۰	۴۸.۳۳
استخراج معدن	۴۳	۲۵۰۰	۱.۷۲
صنعت (ساخت)	۱۰۶۴۶	۵۵۶۵۶	۱۹.۱۳
تأمین آب و برق و گاز	۱۰۶	۲۶۵۵	۳.۹۹
ساختمان	۱۰۸۴	۳۲۶۰۱	۳.۳۳
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر	۲۴۹۹۵	۲۵۴۴۸	۹۸.۲۲
هتل و رستوران	۱۲۹۹	۲۲۱۰	۵۸.۷۸
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۱۲۰۰	۱۶۷۴۷	۷.۱۷
واسطه‌گری‌های مالی	۵۲۴	۲۷۶۵	۱۸.۹۵
مستغلات، اجاره و کسب و کار	۲۵۵۰	۳۱۱۹	۸۱.۷۶
اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی	۶۰۰	۱۸۲۵۳	۳.۲۹
آموزش	۲۰۶۳	۱۷۱۸۱	۱۲.۰۱
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱۵۵۸	۶۱۸۵	۲۵.۱۹
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۳۵۹۸	۴۲۱۱	۸۵.۴۴
خانواده‌های معمولی دارای مستخدم	۵	۲۰۴	۲.۴۵
سازمان‌ها و هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰.۰۰
دفاتر و ادارات مرکزی	۱۵	۵۰	۳۰.۰۰
جمع	۵۰۸۷۰	۲۷۶۷۷۰	۱۸.۳۸

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کارگاهی سال ۱۳۸۱ و محاسبات تحقیق

جدول ۵. تعداد کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق شهری استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱

گروه‌های شغلی	بدون کارکن	۱ نفر کارکن	۲ نفر کارکن	۳ نفر کارکن	۴ نفر کارکن	جمع
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۰	۸۱	۵۷	۲۱	۸	۱۶۷
شیلات	۰	۰	۰	۰	۰	۰
استخراج معدن	۰	۱	۱	۱	۱	۴
صنعت (ساخت)	۰	۲۲۹۰	۱۴۲۳	۷۲۸	۲۹۹	۴۷۴۰
تأمین آب و برق و گاز	۰	۷	۸	۴	۴	۲۳
ساختمان	۰	۳۱۳	۱۶۷	۷۷	۳۸	۵۹۵
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر	۰	۱۱۶۴۴	۳۳۶۴	۶۰۳	۱۵۴	۱۵۷۶۵
هتل و رستوران	۰	۴۰۵	۳۱۲	۶۰	۲۵	۷۰۲
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۰	۱۳۳	۷۲	۴۷	۲۸	۲۸۰
واسطه‌گری‌های مالی	۰	۵۱	۳۷	۳۸	۵۵	۱۸۱
مستغلات، اجاره و کسب و کار	۰	۹۱۶	۴۹۵	۱۴۰	۴۰	۱۵۹۱
اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی	۰	۸۸	۳۸	۳۸	۳۵	۱۹۹
آموزش	۰	۱۰۸	۴۳	۳۷	۲۲	۲۱۰
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۰	۱۰۵	۲۶۵	۵۴	۲۶	۴۵۰
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۵۹	۱۵۱۱	۳۷۰	۷۳	۴۴	۲۰۵۷
خانواده‌های معمولی دارای مستخدم	۰	۲	۱	۰	۰	۴
سازمان‌ها و هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دفاتر و ادارات مرکزی	۰	۷	۴	۶	۰	۳۳
جمع	۵۹	۱۷۶۶۲	۶۵۵۷	۱۹۲۷	۷۷۹	۲۷۰۰۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کارگاهی سال ۱۳۸۱

جدول ۶. تعداد کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق روستایی استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱

گروه‌های شغلی	بدون کارکن	۱ نفر کارکن	۲ نفر کارکن	۳ نفر کارکن	۴ نفر کارکن	جمع
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۰	۲۹	۳۹	۳۰	۲۲	۱۲۰
شیلات	۰	۶	۵	۳	۱	۱۵
استخراج معدن	۰	۲	۵	۳	۳	۱۳
صنعت (ساخت)	۰	۵۲۳	۲۳۴	۲۰۹	۱۲۸	۱۰۹۴
تأمین آب و برق و گاز	۰	۲۷	۴	۲	۱	۳۴
ساختمان	۰	۱۹	۴	۵	۳	۳۱
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر	۰	۲۷۲۳	۳۲۳	۴۲	۱۰	۳۰۹۸
هتل و رستوران	۰	۷۲	۲۴	۱۰	۱۰	۱۱۶
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۰	۵۹۰	۲۱	۱۰	۲	۶۲۳
واسطه‌گری‌های مالی	۰	۶	۶	۹	۵	۲۶
مستغلات، اجاره و کسب و کار	۰	۳۹	۱۱	۱	۰	۵۱
اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی	۰	۵۱	۱۶	۱۷	۱۲	۹۶
آموزش	۰	۳۱۰	۱۹۸	۱۲۴	۱۲۸	۷۶۰
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۰	۳۰۱	۱۸۳	۱۸	۹	۴۱۱
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۵۸	۹۳	۱۴۶	۱۰	۵	۳۱۲
خانواده‌های معمولی دارای مستخدم	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سازمان‌ها و هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دفاتر و ادارات مرکزی	۰	۰	۰	۰	۰	۰
جمع	۵۸	۶۲۵۴	۱۲۱۹	۴۹۳	۳۳۹	۸۸۶۳

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کارگاهی سال ۱۳۸۱

جدول ۷. تعداد شاغلان در کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق شهری استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱

گروه‌های شغلی	شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن در مناطق شهری	کل شاغلان در مناطق شهری استان در سال ۱۳۸۱	نسبت شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن به کل (درصد)
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۲۹۰	۹۲۴۸	۳.۱۴
شیلات	۰	۴۸	۰
استخراج معدن	۱۰	۱۸۰۸	۰.۵۵
صنعت (ساخت)	۸۵۱۶	۳۲۱۵۸	۲۶.۴۸
تأمین آب و برق و گاز	۵۱	۲۳۲۱	۲.۲۰
ساختمان	۱۰۳۰	۱۸۸۱۶	۵.۴۷
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر	۲۰۷۹۷	۲۲۱۸۰	۹۳.۷۶
هتل و رستوران	۱۱۰۹	۱۸۸۱	۵۸.۹۶
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۵۳۰	۱۲۷۵۷	۴.۱۵
واسطه‌گری‌های مالی	۴۵۹	۲۶۶۷	۱۷.۲۱
مستغلات، اجاره و کسب و کار	۲۴۸۶	۲۹۵۲	۸۴.۲۱
اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی	۴۱۸	۱۶۳۵۳	۲.۵۶
آموزش	۳۹۳	۱۴۷۷۶	۲.۶۶
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۹۰۱	۵۳۰۴	۱۶.۹۹
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۳۷۰۵	۳۵۰۷	۷۷.۱۳
خانواده‌های معمولی دارای مستخدم	۴	۱۵۰	۲.۶۷
سازمان‌ها و هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰
دفاتر و ادارات مرکزی	۳۳	۴۰	۸۲.۵۰
جمع	۳۹۷۳۲	۱۴۶۹۶۶	۲۷.۰۳

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کارگاهی سال ۱۳۸۱ و محاسبات تحقیق

جدول ۸. تعداد شاغلان در کارگاه‌های زیر ۵ نفر شاغل در مناطق روستایی استان زنجان بر حسب بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۸۱

گروه‌های شغلی	شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن در مناطق روستایی	کل شاغلان در مناطق روستایی استان در سال ۱۳۸۱	نسبت شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن به کل (درصد)
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۲۸۵	۷۷۶۷۷	۰.۳۷
شیلات	۹	۱۲	۷۵.۰۰
استخراج معدن	۳۳	۶۹۲	۴.۷۷
صنعت (ساخت)	۲۱۳۰	۲۳۴۹۷	۹.۰۶
تأمین آب و برق و گاز	۴۵	۳۳۴	۱۳.۴۷
ساختمان	۵۴	۱۳۷۸۵	۰.۳۹
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر	۳۰۹۸	۳۲۶۷	۹۴.۸۳
هتل و رستوران	۱۹۰	۳۲۹	۵۷.۷۵
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۶۷۰	۳۹۹۱	۱۶.۷۹
واسطه‌گری‌های مالی	۶۵	۹۸	۶۶.۳۳
مستغلات، اجاره و کسب و کار	۶۴	۱۶۷	۳۸.۳۲
اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی	۱۸۲	۱۹۰۱	۹.۵۷
آموزش	۱۵۹۰	۲۴۰۵	۶۶.۱۱
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۶۵۷	۸۸۱	۷۴.۵۷
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۱۸۹۳	۷۰۴	۲۶۸.۸۹
خانواده‌های معمولی دارای مستخدم	۰	۵۴	۰.۰۰
سازمان‌ها و هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰.۰۰
دفاتر و ادارات مرکزی	۰	۱۰	۰.۰۰
جمع	۱۲۰۶۵	۱۲۹۸۰۴	۹.۳۹

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری کارگاهی سال ۱۳۸۱ و محاسبات تحقیق

جدول ۹. سهم شاغلان در کارگاه‌های کمتر از ۵ نفر کارکن (اشتغال غیررسمی در «مزد و حقوق بگیران بخش خصوصی» و «کارفرمایان»)

در سال ۱۳۸۵ به تفکیک شهری و روستایی

گروه‌های شغلی	کل	شهری	روستایی
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۷۱۸	۳۲۷	۳۹۱
شیلات	۳۱	۰	۳۱
استخراج معدن	۵۰	۱۲	۳۸
صنعت (ساخت)	۱۲۰۸۶	۹۵۷۴	۲۵۱۲
تأمین آب و برق و گاز	۱۰۴	۵۸	۴۶
ساختمان	۱۲۱۲	۱۱۵۱	۶۱
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر	۲۷۱۱۲	۲۳۴۶۱	۳۶۵۱
هتل و رستوران	۱۴۱۱	۱۱۹۶	۲۱۵
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۱۳۴۸	۵۹۱	۷۵۷
واسطه‌گری‌های مالی	۵۸۲	۵۱۲	۷۰
مستغلات، اجاره و کسب و کار	۲۷۰۰	۲۶۲۸	۷۲
اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی	۶۲۸	۴۴۶	۱۸۲
آموزش	۱۷۹۶	۴۳۶	۱۳۶۰
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱۷۴۲	۱۰۰۰	۷۴۲
سایر فعالیت‌های خدمات عمومی	۵۳۰۷	۳۰۶۷	۲۲۴۰
خانواده‌های معمولی دارای مستخدم	۴	۴	۰
سازمان‌ها و هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰
دفاتر و ادارات مرکزی	۸	۸	۰
جمع	۵۶۸۳۹	۴۴۴۷۱	۱۲۳۶۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۱۰. ترکیب شاغلان غیررسمی استان زنجان بر حسب وضع شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک گروه‌های شغلی

گروه‌های شغلی	شاغلان غیررسمی در میان کارفرمایان و مزد بگیران بخش خصوصی	کارکنان مستقل	کارکنان فامیلی بدون مزد	اظهار نشده	کل شاغلان غیررسمی استان
جمع	۵۶۸۳۹	۱۲۵۲۷۲	۲۴۰۷۶	۴۶۸۵	۲۱۰۸۷۲
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۷۱۸	۶۰۹۱۹	۱۶۰۰۰	۱۶۲۶	۷۹۲۶۳
شیلات	۳۱	۵	۰	۰	۳۶
استخراج معدن	۵۰	۷۸	۱	۶۰	۱۸۹
صنعت- ساخت	۱۲۰۸۶	۱۷۴۱۴	۶۵۱۳	۱۲۶۵	۳۷۲۷۸
تأمین برق، گاز و آب	۱۰۴	۲۲	۰	۱۸	۱۴۴
ساختمان	۱۲۱۲	۱۰۱۱۴	۳۳۹	۵۸۵	۱۲۲۴۰
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و ...	۱۶۱۱۲	۱۰۳۱۸	۸۰۰	۳۴۳	۲۷۵۷۳
هتل و رستوران	۱۴۱۱	۶۶۹	۱۱	۲۵	۲۱۱۶
حمل و نقل، انبارداری و ...	۱۳۴۸	۱۱۱۱۸	۶۵	۲۱۷	۱۲۷۴۸
واسطه‌گری مالی	۵۸۲	۳۴	۰	۵۸	۶۷۴
مستغلات، اجاره و ...	۲۷۰۰	۱۵۱۱	۷۲	۳۶	۴۳۱۹
اداره امور عمومی و ...	۶۲۸	۰	۰	۰	۶۲۸
آموزش	۱۷۹۶	۲۵۵	۰	۱۹۲	۲۲۴۳
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱۷۴۲	۲۳۷	۱۲	۸۸	۲۰۷۹
سایر فعالیت‌های خدمات...	۳۱۰۷	۱۳۶۶	۳۸	۵۶	۴۵۶۷
خانوارهای دارای مستخدم	۴	۸۱	۰	۰	۸۵
هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰	۰	۰
دفاتر مرکزی	۸	۰	۰	۰	۸

مأخذ: مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق

جدول ۱۱. ترکیب شاغلان غیررسمی نقاط شهری استان زنجان بر حسب وضع شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک گروه‌های شغلی

گروه‌های شغلی	شاغلان غیررسمی در میان کارفرمایان و مزد بگیران بخش خصوصی	کارکنان مستقل	کارکنان فامیلی بدون مزد	اظهار نشده	کل شاغلان غیررسمی مناطق شهری استان
جمع	۴۴۴۷۱	۵۱۲۰۳	۲۴۲۶	۲۰۴۱	۱۰۰۱۴۱
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۳۲۷	۶۷۷۱	۴۶۶	۲۶۱	۷۸۲۵
شیلات	۰	۰	۰	۰	۰
استخراج معدن	۱۲	۵۹	۱	۳۹	۱۱۱
صنعت- ساخت	۹۵۷۴	۸۵۴۳	۹۰۰	۵۲۱	۱۹۵۳۸
تأمین برق، گاز و آب	۵۸	۲۲	۰	۸	۸۸
ساختمان	۱۱۵۱	۶۰۵۱	۲۱۵	۳۲۲	۷۷۳۹
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و ...	۱۲۴۶۱	۱۰۷۰۸	۶۲۱	۲۶۹	۲۴۰۵۹
هتل و رستوران	۱۱۹۶	۵۷۱	۱۱	۱۵	۱۷۹۳
حمل و نقل، انبارداری و ...	۵۹۱	۷۸۹۵	۴۳	۱۶۲	۸۶۹۱
واسطه‌گری مالی	۵۱۲	۳۴	۰	۵۶	۶۰۲
مستغلات، اجاره و ...	۲۶۲۸	۱۴۵۶	۶۱	۳۴	۴۱۷۹
اداره امور عمومی و ...	۴۴۶	۰	۰	۰	۴۴۶
آموزش	۴۳۶	۲۳۲	۰	۱۷۵	۸۴۳
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱۰۰۰	۱۹۵	۰	۷۵	۱۲۷۰
سایر فعالیت‌های خدمات...	۲۰۶۷	۱۴۹۰	۳۲	۵۶	۳۶۴۵
خانوارهای دارای مستخدم	۴	۸۱	۰	۰	۸۵
هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰	۰	۰
دفاتر مرکزی	۸	۰	۰	۰	۸

مأخذ: مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق

جدول ۱۲. ترکیب شاغلان غیررسمی نقاط روستایی استان زنجان بر حسب وضع شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک گروه‌های شغلی

گروه‌های شغلی	شاغلان غیررسمی در میان کارفرمایان و مزد بگیران بخش خصوصی	کارکنان مستقل	کارکنان فامیلی بدون مزد	اظهار نشده	کل شاغلان غیررسمی مناطق روستایی استان
جمع	۱۲۳۶۸	۷۴۰۶۹	۲۱۶۵۰	۲۶۴۴	۱۱۰۷۳۱
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۳۹۱	۵۴۱۴۸	۱۵۵۳۴	۱۳۶۵	۷۱۴۳۸
شیلات	۳۱	۵	۰	۰	۳۶
استخراج معدن	۳۸	۱۹	۰	۲۱	۷۸
صنعت- ساخت	۲۵۱۲	۸۸۷۱	۵۶۱۳	۷۴۴	۱۷۷۴۰
تأمین برق، گاز و آب	۴۶	۰	۰	۱۰	۵۶
ساختمان	۶۱	۴۰۶۳	۱۱۴	۲۶۳	۴۵۰۱
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و ...	۲۰۵۱	۱۲۱۰	۱۷۹	۷۴	۳۵۱۴
هتل و رستوران	۲۱۵	۹۸	۰	۱۰	۳۲۳
حمل و نقل، انبارداری و ...	۷۵۷	۳۲۲۳	۲۲	۵۵	۴۰۵۷
واسطه‌گری مالی	۷۰	۰	۰	۲	۷۲
مستغلات، اجاره و ...	۷۲	۵۵	۱۱	۲	۱۴۰
اداره امور عمومی و ...	۱۸۲	۰	۰	۰	۱۸۲
آموزش	۱۳۶۰	۲۳	۰	۱۷	۱۴۰۰
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۷۴۲	۴۲	۱۲	۱۳	۸۰۹
سایر فعالیت‌های خدمات..	۴۶۰	۲۷۶	۶	۰	۷۴۲
خانوارهای دارای مستخدم	۰	۰	۰	۰	۰
هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰	۰	۰
دفاتر مرکزی	۰	۰	۰	۰	۰

مأخذ: مرکز آمار ایران و محاسبات تحقیق

جدول ۱۳: تعداد و سهم شاغلان غیررسمی استان زنجان از کل اشتغال بر حسب گروه‌های شغلی در سال ۱۳۸۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی

گروه‌های شغلی	کل استان		نقاط شهری		نقاط روستایی	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
جمع	۱۸۶۱۹۰	۶۲	۸۰۹۲۲	۴۹	۱۰۵۰۸۸	۷۷
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۷۹۲۶۳	۸۹	۷۸۲۵	۷۵	۷۱۴۳۸	۹۱
شیلات	۳۶	۵۵	۰	۵۳	۳۶	۶۳
استخراج معدن	۱۸۹	۷	۱۱۱	۵	۷۸	۱۱
صنعت- ساخت	۳۷۲۷۸	۵۹	۱۹۵۳۸	۵۴	۱۷۷۴۰	۶۷
تأمین برق، گاز و آب	۱۴۴	۵	۸۸	۳	۵۶	۱۶
ساختمان	۱۲۲۴۰	۳۳	۷۷۳۹	۳۷	۴۵۰۱	۲۹
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و ...	۲۷۵۷۳	۹۶	۲۴۰۵۹	۹۶	۳۵۱۴	۹۷
هتل و رستوران	۲۱۱۶	۸۸	۱۷۹۳	۸۸	۳۲۳	۸۷
حمل و نقل، انبارداری و ...	۱۲۷۴۸	۶۸	۸۶۹۱	۶۱	۴۰۵۷	۹۰
واسطه‌گری مالی	۶۷۴	۲۲	۶۰۲	۲۰	۷۲	۶۸
مستغلات، اجاره و ...	۴۳۱۹	۱۳۱	۴۱۷۹	۹۷	۱۴۰	۷۵
اداره امور عمومی و ...	۶۲۸	۳	۴۴۶	۳	۱۸۲	۱۱
آموزش	۲۲۴۳	۱۲	۸۴۳	۵	۱۴۰۰	۶۹
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۲۰۷۹	۳۰	۱۲۷۰	۲۲	۸۰۹	۸۱
سایر فعالیت‌های خدمات..	۴۵۶۷	۹۶	۳۶۴۵	۹۱	۷۴۲	۹۳
خانوارهای دارای مستخدم	۸۵	۵۰	۸۵	۵۰	۰	۰
هیئت‌های برون مرزی	۰	۰	۰	۰	۰	۰
دفاتر مرکزی	۸	۸۰	۸	۸۰	۰	۰

مأخذ: محاسبات تحقیق

محاسبات صورت گرفته که نتایج نهایی آن در جدول شماره ۱۳ ارائه شده است مبین آن است که در سال ۱۳۸۵، ۶۲ درصد از شاغلان در استان زنجان در بخش مشاغل غیررسمی مشغول به کار بوده‌اند. یاد آور می‌شود که در سال ۱۳۸۵ بیش از ۷۸ درصد در مشاغل متعلق به بخش خصوصی در حال فعالیت بوده‌اند. با توجه سهم زیاد مشاغل مرتبط با بخش خصوصی در استان، بالا بودن اندازه بخش غیررسمی در استان طبیعی به نظر می‌رسد. همچنان که ملاحظه می‌شود بخش غیررسمی در نقاط روستایی در مقایسه با نقاط شهری از ابعاد بزرگ‌تری برخوردار است. ضمن آنکه در گروه مشاغل کشاورزی و نیز عمده و خرده فروشی، بیشترین تعداد شاغلان غیررسمی در مقایسه با سایر گروه‌های شغلی به چشم می‌خورد.

جدول ۱۴: تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در استان زنجان در سال ۱۳۸۵

نقاط روستایی		نقاط شهری		کل استان		گروه‌های شغلی
بخش غیررسمی	بخش رسمی	بخش غیررسمی	بخش رسمی	بخش غیررسمی	بخش رسمی	
۱۰۵۰۲۰	۳۲۱۷۸	۸۰۹۲۸	۸۴۸۸۰	۱۸۶۱۹۰	۱۱۶۵۱۶	جمع
۷۱۴۳۸	۷۲۴۱	۷۸۲۵	۲۵۷۹	۷۹۲۶۳	۹۸۲۰	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۳۶	۲۰-	۰	۴۹	۳۶	۲۹	شیلات
۷۸	۶۳۹	۱۱۱	۲۰۰۳	۱۸۹	۲۶۴۲	استخراج معدن
۱۷۷۴۰	۸۸۸۰	۱۹۵۳۸	۱۶۶۱۸	۳۷۲۷۸	۲۵۴۹۷	صنعت- ساخت
۵۶	۲۸۷	۸۸	۲۵۴۱	۱۴۴	۲۸۲۹	تأمین برق، گاز و آب
۴۵۰۱	۱۱۱۱۲	۷۷۳۹	۱۳۳۰۲	۱۲۲۴۰	۲۴۴۱۳	ساختمان
۳۵۱۴	۹۴	۲۴۰۵۹	۹۶۳	۲۷۵۷۳	۱۰۵۷	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و ...
۳۲۳	۵۰	۱۷۹۳	۲۳۵	۲۱۱۶	۲۸۵	هتل و رستوران
۴۰۵۷	۴۵۳	۸۶۹۱	۵۵۵۳	۱۲۷۴۸	۶۰۰۶	حمل و نقل، انبارداری و ...
۷۲	۳۴	۶۰۲	۲۳۷۲	۶۷۴	۲۴۰۵	واسطه‌گری مالی
۱۴۰	۴۷	۴۱۷۹	۱۰۵۸	۴۳۱۹	۱۰۱۱	مستغلات، اجاره و ...
۱۸۲	۱۵۱۲	۴۴۶	۱۶۹۶۵	۶۲۸	۱۸۴۷۷	اداره امور عمومی و ...
۱۴۰۰	۶۲۷	۸۴۳	۱۵۵۵۴	۲۲۴۳	۱۶۱۸۱	آموزش
۸۰۹	۱۸۶	۱۲۷۰	۴۶۱۸	۲۰۷۹	۴۸۰۴	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۷۴۲	۵۴	۳۶۴۵	۳۳۱	۴۵۶۷	۲۰۵	سایر فعالیت‌های خدمات..
۰	۰	۸۵	۸۴	۸۵	۸۴	خانوارهای دارای مستخدم
۰	۰	۰	۰	۰	۰	هیئت‌های برون مرزی
۰	۰	۸	۲	۸	۲	دفاتر مرکزی

مأخذ: محاسبات تحقیق

در جدول ۱۴ تعداد شاغلان در استان زنجان در سال ۱۳۸۵ به تفکیک بخش رسمی و غیررسمی در سطح استان

و نیز مناطق شهری و روستایی ارائه شده است

۲-۲-۴- برآورد تعداد شاغلان بخش غیررسمی استان به تفکیک مناطق شهرستان‌ها
در سال ۱۳۸۵

جدول ۱۵. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان زنجان در سال ۱۳۸۵

روستایی			شهری			گروه‌های عمده شغلی
اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	
۱۹۵۷۵	۱۹۳۶	۲۱۵۱۱	۱۷۷۲	۵۹۱	۲۳۶۳	کشاورزی، شکار و جنگلداری
.	.	.	۲۶	۲۳	۴۹	شیلات
۱۱	۹۰	۱۰۱	۷۸	۱۴۸۶	۱۵۶۴	استخراج معدن
۵۸۰۵	۲۸۵۹	۸۶۶۴	۱۳۳۹۰	۱۱۴۰۷	۲۴۷۹۷	صنعت (ساخت)
۱۲	۶۲	۷۴	۵۷	۱۸۴۹	۱۹۰۶	تأمین آب و برق و گاز
۹۹۲	۲۴۲۹	۳۴۲۱	۴۹۸۴	۸۴۸۵	۱۳۴۶۹	ساختمان
۵۰۵	۱۶	۵۲۱	۱۶۳۲۴	۶۸۰	۱۷۰۰۴	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر
۱۱۳	۱۷	۱۳۰	۱۱۸۲	۱۶۱	۱۳۴۳	هتل و رستوران
۱۱۱۳	۱۲۴	۱۲۳۷	۵۶۶۰	۳۶۱۸	۹۲۷۸	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
.	.	.	۴۴۹	۱۷۹۸	۲۲۴۷	واسطه‌گری‌های مالی
۷۵	۲۵	۱۰۰	۲۳۰۶	۷۱	۲۳۷۷	مستغلات، اجاره و کسب و کار
۸۲	۶۶۵	۷۴۷	۳۶۵	۱۱۷۹۶	۱۲۱۶۱	اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی
۲۴۱	۱۰۸	۳۴۹	۵۰۷	۹۶۴۱	۱۰۱۴۸	آموزش
۲۰۱	۴۷	۲۴۸	۸۵۴	۳۰۲۹	۳۸۸۳	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۲۰۹	۱۶	۲۲۵	۲۳۹۱	۲۳۶	۲۶۲۷	سایر فعالیت‌های خدمات عمومی
۲۸۸۹۳	۸۶۳۰	۳۷۵۲۳	۵۲۰۸۳	۵۴۲۰۸	۱۰۶۲۹۱	جمع

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۱۶. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان ابهر در سال ۱۳۸۵

روستایی			شهری			گروه‌های عمده شغلی
اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	
۱۰۴۶۹	۱۰۳۵	۱۱۵۰۴	۲۹۳۱	۹۷۷	۳۹۰۸	کشاورزی، شکار و جنگلداری
.	.	.	.	.	.	شیلات
۱۴	۱۱۰	۱۲۴	۴	۸۳	۸۷	استخراج معدن
۱۷۱۸	۸۴۶	۲۵۶۴	۳۶۲۰	۳۰۸۴	۶۷۰۴	صنعت (ساخت)
۷	۳۷	۴۴	۸	۲۴۴	۲۵۲	تأمین آب و برق و گاز
۵۵۶	۱۳۶۲	۱۹۱۸	۱۳۴۰	۲۲۸۱	۳۶۲۱	ساختمان
۷۲۹	۲۳	۷۵۲	۳۸۱۷	۱۵۹	۳۹۷۶	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر
۵۳	۸	۶۱	۱۵۶	۲۱	۱۷۷	هتل و رستوران
۵۹۵	۶۶	۶۶۱	۱۷۳۷	۱۱۱۰	۲۸۴۷	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱۰	۴	۱۴	۷۴	۲۹۶	۳۷۰	واسطه‌گری‌های مالی
۷	۲	۹	۳۴۷	۱۱	۳۵۸	مستغلات، اجاره و کسب و کار
۳۰	۲۴۶	۲۷۶	۶۵	۲۱۱۳	۲۱۷۸	اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی
۱۶۸	۷۶	۲۴۴	۱۳۸	۲۶۲۳	۲۷۶۱	آموزش
۱۱۳	۲۷	۱۴۰	۱۸۰	۶۳۹	۸۱۹	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۹۷	۷	۱۰۴	۶۴۰	۶۳	۷۰۳	سایر فعالیت‌های خدمات عمومی
۱۴۳۰۱	۴۲۷۲	۱۸۵۷۳	۱۴۳۱۸	۱۴۹۰۲	۲۹۲۲۰	جمع

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۱۷. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان خدابنده در سال ۱۳۸۵

روستایی			شهری			گروه‌های عمده شغلی
اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	
۱۷۶۷۷	۱۷۴۸	۱۹۴۲۵	۱۱۵۸	۳۸۶	۱۵۴۴	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۰	۰	۰	۰	۰	۰	شیلات
۲۲	۱۷۷	۱۹۹	۱	۲۰	۲۱	استخراج معدن
۴۱۷۵	۲۰۵۷	۶۲۳۲	۷۱۷	۶۱۱	۱۳۲۸	صنعت (ساخت)
۱۶	۸۱	۹۷	۵	۱۶۴	۱۶۹	تأمین آب و برق و گاز
۱۹۹۴	۴۸۸۱	۶۸۷۵	۵۷۷	۹۸۲	۱۵۵۹	ساختمان
۱۲۶۵	۳۹	۱۳۰۴	۱۹۰۷	۷۹	۱۹۸۶	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر
۱۰۴	۱۶	۱۲۰	۲۸۳	۳۹	۳۲۲	هتل و رستوران
۹۸۰	۱۰۹	۱۰۸۹	۴۵۱	۲۸۹	۷۴۰	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۱۸	۸	۲۶	۳۱	۱۲۴	۱۵۵	واسطه‌گری‌های مالی
۲۷	۹	۳۶	۱۶۱	۵	۱۶۶	مستغلات، اجاره و کسب و کار
۳۰	۲۴۴	۲۷۴	۳۵	۱۱۴۸	۱۱۸۳	اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی
۴۳۶	۱۹۶	۶۳۲	۷۱	۱۳۴۵	۱۴۱۶	آموزش
۲۸۸	۶۸	۳۵۶	۹۷	۳۴۴	۴۴۱	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۲۴۳	۱۸	۲۶۱	۲۰۷	۲۱	۲۲۸	سایر فعالیت‌های خدمات عمومی
۲۸۶۰۳	۸۵۴۴	۳۷۱۴۷	۵۶۱۶	۵۸۴۵	۱۱۴۶۱	جمع

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۱۸. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان خرمدره در سال ۱۳۸۵

روستایی			شهری			گروه‌های عمده شغلی
اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	
۱۹۵۸	۱۹۴	۲۱۵۲	۱۲۵۲	۴۱۷	۱۶۶۹	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۰	۰	۰	۰	۰	۰	شیلات
۲	۱۲	۱۴	۱۲	۲۲۶	۲۳۸	استخراج معدن
۲۰۶	۱۰۱	۳۰۷	۱۵۳۷	۱۳۰۹	۲۸۴۶	صنعت (ساخت)
۴	۱۹	۲۳	۷	۲۱۲	۲۱۹	تأمین آب و برق و گاز
۸۴	۲۰۶	۲۹۰	۶۶۳	۱۱۲۸	۱۷۹۱	ساختمان
۱۲۹	۴	۱۳۳	۱۵۰۱	۶۳	۱۵۶۴	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر
۹	۱	۱۰	۱۱۷	۱۶	۱۳۳	هتل و رستوران
۱۳۶	۱۵	۱۵۱	۶۵۴	۴۱۸	۱۰۷۲	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۳	۱	۴	۲۷	۱۰۷	۱۳۴	واسطه‌گری‌های مالی
۵	۲	۶	۱۶۱	۵	۱۶۶	مستغلات، اجاره و کسب و کار
۷	۵۳	۶۰	۳۴	۱۰۹۸	۱۱۳۲	اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی
۲۶	۱۲	۳۸	۷۷	۱۴۶۱	۱۵۳۸	آموزش
۱۰	۲	۱۲	۸۸	۳۱۳	۴۰۱	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۲۷	۲	۲۹	۲۹۶	۲۹	۳۲۵	سایر فعالیت‌های خدمات عمومی
۲۵۵۸۰	۷۶۴۱	۳۳۲۲۱	۶۶۲۲	۶۸۹۳	۱۳۵۱۵	جمع

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۱۹. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان ایجرود در سال ۱۳۸۵

روستایی			شهری			گروه‌های عمده شغلی
اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	
۱۹۵۸	۱۹۴	۱۲۸۴۸	۲۰۸	۶۹	۲۷۷	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۸۰۹۴	۴۷۵۴	۷۴۶۲	۰	۰	۰	شیلات
۸۲۱	۶۶۴۱	۰	۰	۱	۱	استخراج معدن
۰	۰	۲۰	۵۹	۵۱	۱۱۰	صنعت (ساخت)
۳	۱۷	۳۱۵۷	۱	۱۹	۲۰	تأمین آب و برق و گاز
۹۱۶	۲۲۴۱	۲۹	۲۸	۴۹	۷۷	ساختمان
۲۸	۱	۱۳۰۹	۱۰۳	۴	۱۰۷	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر
۱۱۳۹	۱۷۰	۲۳۳	۹	۱	۱۰	هتل و رستوران
۲۱۰	۲۳	۴	۴۰	۲۵	۶۵	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۳	۱	۳۰۶	۱	۲	۳	واسطه‌گری‌های مالی
۲۳۰	۷۷	۴	۱۲	۰	۱۲	مستغلات، اجاره و کسب و کار
۰	۴	۰	۴	۱۱۹	۱۲۳	اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی
۰	۰	۶۹	۳	۵۲	۵۵	آموزش
۵۶	۱۳	۹۹	۵	۱۹	۲۴	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۹۲	۷	۷۳	۲۲	۲	۲۴	سایر فعالیت‌های خدمات عمومی
۵۶	۱۷	۱۲۸۴۸	۴۴۶	۴۶۵	۹۱۱	جمع

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۲۰. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان ماه‌نشان در سال ۱۳۸۵

روستایی			شهری			گروه‌های عمده شغلی
اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	
۹۳۴۶	۹۲۴	۱۰۲۷۰	۳۴۹	۱۱۶	۴۶۵	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۷	۴	۱۱	۰	۰	۰	شیلات
۰	۰	۰	۰	۱	۱	استخراج معدن
۱۵۴۲	۷۶۰	۲۳۰۲	۷۲	۶۲	۱۳۴	صنعت (ساخت)
۹	۴۵	۵۴	۱	۲۲	۲۳	تأمین آب و برق و گاز
۱۳۲	۳۲۲	۴۵۴	۸۶	۱۴۶	۲۳۲	ساختمان
۴۷۸	۱۵	۴۹۳	۱۸۸	۸	۱۹۶	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر
۳۶	۵	۴۱	۱۹	۳	۲۲	هتل و رستوران
۴۸۷	۵۴	۵۴۱	۷۱	۴۶	۱۱۷	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۳۶	۱۷	۵۳	۸	۳۱	۳۹	واسطه‌گری‌های مالی
۱۶	۵	۲۱	۲۱	۱	۲۲	مستغلات، اجاره و کسب و کار
۲۳	۱۸۶	۲۰۹	۹	۲۹۷	۳۰۶	اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی
۲۷۷	۱۲۴	۴۰۱	۱۷	۳۲۴	۳۴۱	آموزش
۸۱	۱۹	۱۰۰	۳۷	۱۳۰	۱۶۷	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۶۷	۵	۷۲	۳۵	۴	۳۹	سایر فعالیت‌های خدمات عمومی
۱۱۶۱۹	۳۴۷۱	۱۵۰۹۰	۱۰۳۴	۱۰۷۷	۲۱۱۱	جمع

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۲۱. تعداد شاغلان بخش رسمی و غیررسمی از کل اشتغال در مناطق شهری و روستایی شهرستان طارم در سال ۱۳۸۵

روستایی			شهری			گروه‌های عمده شغلی
اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	اشتغال غیررسمی	اشتغال رسمی	کل	
۵۷۸۲	۵۷۲	۶۳۵۴	۱۳۳	۴۴	۱۷۷	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۳	۲	۵	۰	۰	۰	شیلات
۲۸	۲۳۱	۲۵۹	۱۰	۱۹۱	۲۰۱	استخراج معدن
۲۲۷۴	۱۱۲۰	۳۳۹۴	۱۲۸	۱۰۹	۲۳۷	صنعت (ساخت)
۴	۱۸	۲۲	۱	۳۹	۴۰	تأمین آب و برق و گاز
۳۹۰	۹۵۶	۱۳۴۶	۱۰۸	۱۸۴	۲۹۲	ساختمان
۱۶۷	۵	۱۷۲	۱۸۱	۸	۱۸۹	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر
۷	۱	۸	۱۹	۳	۲۲	هتل و رستوران
۴۷۳	۵۳	۵۲۵	۷۶	۴۹	۱۲۵	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۳	۲	۵	۵	۲۰	۲۵	واسطه‌گری‌های مالی
۱۲	۴	۱۶	۱۹	۱	۲۰	مستغلات، اجاره و کسب و کار
۷	۵۳	۶۰	۱۰	۳۱۸	۳۲۸	اداره امور عمومی و دفاع و تأمین اجتماعی
۱۸۱	۸۲	۲۶۳	۷	۱۳۲	۱۳۹	آموزش
۵۳	۱۳	۶۶	۳۴	۱۲۰	۱۵۴	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۵۸	۴	۶۲	۲۸	۳	۳۱	سایر فعالیت‌های خدمات عمومی
۹۷۷۶	۲۹۲۰	۱۲۶۹۶	۹۸۰	۱۰۱۹	۱۹۹۹	جمع

مأخذ: محاسبات تحقیق

۳-۲-۴- تحلیل وضعیت بازار غیررسمی اشتغال در استان زنجان در سال ۱۳۸۵

- در سال ۱۳۸۵، ۶۲ درصد ساختار اشتغال در استان زنجان به بخش بازار غیررسمی کار تعلق داشته است. این نسبت در مناطق شهری بیش از ۴۹ درصد و در مناطق روستایی ۷۷ درصد بوده است.
- همچنان که ملاحظه می‌شود بخش غیررسمی در نقاط روستایی در مقایسه با نقاط شهری ابعاد بزرگ‌تری دارد. ضمن آنکه در گروه مشاغل کشاورزی و نیز عمده و خرده فروشی، بیشترین تعداد شاغلان غیررسمی در مقایسه با سایر گروه‌های شغلی به چشم می‌خورد.
- بیشترین سهم بازار کار غیررسمی در مناطق شهری به ترتیب به گروه‌های شغلی عمده و خرده‌فروشان، هتل و رستوران و کشاورزی تعلق داشته است.
- بیشترین سهم بازار کار غیررسمی در مناطق روستایی به ترتیب به گروه مشاغل کشاورزی، عمده و خرد فروشان و حمل و نقل تعلق داشته است.
- در سال ۱۳۸۵ کمترین سهم بازار کار غیررسمی در سطح استان زنجان مربوط به گروه‌های شغلی اداره امور عمومی و نیز تأمین آب و برق و گاز بوده است.

۳-۴- برآورد تعداد شاغلان بخش غیررسمی استان به تفکیک مناطق شهری و روستایی برای دوره برنامه پنجم بر حسب فعالیت اقتصادی

بر اساس نتایج مندرج در جدول شماره ۱۴، و با استفاده از روش داده - ستانده، تعداد شاغلان در بخش غیررسمی استان زنجان طی سال‌های ۹۴-۱۳۸۹، تخمین زده شده است که نتایج آن در جداول شماره ۲۳ و ۲۴ ارائه شده است.

پیش از این و در گزارش مرتبط با تقاضای نیروی کار در استان زنجان، تقاضای نیروی کار در استان طی سال‌های برنامه پنجم توسعه به شرح جدول شماره ۲۲ تخمین زده شد:

جدول ۲۲. پیش‌بینی تقاضای نیروی کار به تفکیک گروه‌های شغلی

۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	مردان و زنان
۹۵,۴۱۱	۹۴,۴۱۶	۹۳,۴۲۰	۹۲,۴۲۴	۹۱,۴۲۸	۹۰,۴۳۲	کشاورزی، شکار و جنگلداری
۱۱۱	۱۰۴	۹۸	۹۱	۸۵	۷۸	ماهگیری
۳,۵۲۱	۳,۴۵۷	۳,۳۹۲	۳,۳۲۸	۳,۲۶۳	۳,۱۹۸	معادن
۹۰,۹۶۴	۸۶,۳۵۵	۸۱,۷۴۵	۷۷,۱۳۶	۷۲,۵۲۶	۶۷,۹۱۷	صنعت
۴,۵۸۵	۴,۳۲۶	۴,۰۶۸	۳,۸۰۹	۳,۵۵۰	۳,۲۹۲	تأمین آب، برق و گاز طبیعی
۴۸,۵۲۲	۴۶,۷۲۳	۴۴,۹۲۳	۴۳,۱۲۴	۴۱,۳۲۴	۳۹,۵۲۵	ساخت‌مان
۳۹,۴۱۳	۳۷,۷۰۶	۳۵,۹۹۹	۳۴,۲۹۱	۳۲,۵۸۴	۳۰,۸۷۶	عمده‌فروشی، خرده‌فروشی، تعمیر وسایل نقلیه و کالاها
۴,۰۰۹	۳,۷۴۷	۳,۴۸۴	۳,۲۲۲	۲,۹۶۰	۲,۶۹۸	هتل و رستوران
۲۶,۹۹۶	۲۵,۷۵۵	۲۴,۵۱۵	۲۳,۲۷۴	۲۲,۰۳۴	۲۰,۷۹۳	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات
۴,۴۴۸	۴,۳۴۵	۴,۰۴۲	۳,۸۳۹	۳,۶۳۶	۳,۴۳۳	واسطه‌گری‌های مالی
۶,۳۳۷	۵,۸۲۹	۵,۳۲۱	۴,۸۱۳	۴,۳۰۴	۳,۷۹۶	مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار
۱۵,۹۴۸	۱۶,۶۸۲	۱۷,۴۱۷	۱۸,۱۵۱	۱۸,۸۸۵	۱۹,۶۱۹	اداره امور عمومی، و خدمات شهری
۲۵,۲۴۰	۲۴,۰۵۰	۲۲,۸۶۰	۲۱,۶۷۰	۲۰,۴۸۰	۱۹,۲۹۰	آموزش
۱۲,۱۹۵	۱۱,۲۹۰	۱۰,۳۸۵	۹,۴۸۰	۸,۵۷۴	۷,۶۶۹	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۱۲,۱۵۹	۱۱,۳۹۳	۱۰,۶۲۶	۹,۸۶۰	۹,۰۹۳	۸,۳۲۷	سایر خدمات عمومی، اجتماعی شخصی و خانگی
۳۸۹,۸۶۱	۳۷۶,۰۷۷	۳۶۲,۲۹۴	۳۴۸,۵۱۰	۳۳۴,۷۲۷	۳۲۰,۹۴۳	مجموع

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۲۳. پیش‌بینی تعداد اشتغال در بخش غیررسمی مناطق شهری استان زنجان طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰ به تفکیک گروه‌های شغلی

گروه‌های شغلی	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۸,۹۱۵	۹,۱۵۱	۹,۳۹۳	۹,۶۴۱	۹,۸۹۶	۱۰,۱۵۸
ماهگیری	۰	۰	۰	۰	۰	۰
معادن	۱۲۱	۱۲۳	۱۲۵	۱۲۷	۱۲۹	۱۳۱
صنعت	۲۶,۵۳۸	۲۸,۲۱۴	۲۹,۹۹۶	۳۱,۸۹۰	۳۳,۹۰۴	۳۶,۰۴۵
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۱۰۰	۱۰۳	۱۰۶	۱۰۹	۱۱۲	۱۱۴
ساختمان	۷,۷۵۸	۷,۷۶۲	۷,۷۶۶	۷,۷۷۰	۷,۷۷۴	۷,۷۷۸
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و ..	۳۱,۵۳۸	۳۳,۲۹۳	۳۵,۱۴۵	۳۷,۱۰۰	۳۹,۱۶۴	۴۱,۳۴۲
هتل و رستوران	۲,۰۷۶	۲,۱۳۷	۲,۲۰۱	۲,۲۶۶	۲,۳۳۴	۲,۴۰۳
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۱۲,۹۳۰	۱۳,۹۹۹	۱۵,۱۵۷	۱۶,۴۱۱	۱۷,۷۶۸	۱۹,۲۳۷
واسطه‌گری‌های مالی	۶۱۰	۶۱۲	۶۱۴	۶۱۵	۶۱۷	۶۱۹
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار	۴,۵۷۰	۴,۶۵۲	۴,۷۳۶	۴,۸۲۲	۴,۹۰۸	۴,۹۹۷
اداره امور عمومی، و خدمات شهری	۴۴۶	۴۴۶	۴۴۶	۴۴۶	۴۴۶	۴۴۶
آموزش	۸۶۳	۸۶۷	۸۷۱	۸۷۶	۸۸۰	۸۸۴
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۱,۵۱۵	۱,۵۶۹	۱,۶۲۵	۱,۶۸۳	۱,۷۴۴	۱,۸۰۶
سایر خدمات عمومی و ...	۳,۷۸۷	۳,۷۹۷	۳,۸۰۷	۳,۸۱۷	۳,۸۲۷	۳,۸۳۷
مجموع	۱۰۱,۷۶۸	۱۰۶,۷۲۶	۱۱۱,۹۸۸	۱۱۷,۵۷۳	۱۲۳,۵۰۲	۱۲۹,۷۹۸

مأخذ: محاسبات تحقیق

جدول ۲۴. پیش‌بینی تعداد اشتغال در بخش غیررسمی مناطق روستایی استان زنجان طی دوره زمانی ۹۴-۱۳۹۰ به تفکیک گروه‌های شغلی

گروه‌های شغلی	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
کشاورزی، شکار و جنگلداری	۸۱,۳۹۳	۸۳,۵۴۵	۸۵,۷۵۴	۸۸,۰۲۱	۹۰,۳۴۸	۹۲,۷۳۶
ماهگیری	۶۳	۷۰	۷۹	۸۸	۹۸	۱۱۰
معادن	۸۵	۸۶	۸۸	۸۹	۹۱	۹۲
صنعت	۲۴,۰۹۶	۲۵,۶۱۷	۲۷,۲۳۵	۲۸,۹۵۵	۳۰,۷۸۴	۳۲,۷۲۸
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۶۴	۶۶	۶۷	۶۹	۷۱	۷۳
ساختمان	۴,۵۱۲	۴,۵۱۵	۴,۵۱۷	۴,۵۱۹	۴,۵۲۱	۴,۵۲۴
عمده‌فروشی، خرده‌فروشی و ..	۴,۶۰۶	۴,۸۶۳	۵,۱۳۳	۵,۴۱۹	۵,۷۲۰	۶,۰۳۸
هتل و رستوران	۳۷۴	۳۸۵	۳۹۶	۴۰۸	۴۲۰	۴۳۳
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	۶,۰۳۶	۶,۵۳۵	۷,۰۷۵	۷,۶۶۱	۸,۲۹۴	۸,۹۸۰
واسطه‌گری‌های مالی	۷۳	۷۳	۷۳	۷۴	۷۴	۷۴
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار	۱۵۳	۱۵۶	۱۵۹	۱۶۲	۱۶۴	۱۶۷
اداره امور عمومی، و خدمات شهری	۱۸۲	۱۸۲	۱۸۲	۱۸۲	۱۸۲	۱۸۲
آموزش	۱,۴۳۴	۱,۴۴۰	۱,۴۴۷	۱,۴۵۴	۱,۴۶۱	۱,۴۶۸
بهداشت و مددکاری اجتماعی	۹۶۵	۹۹۹	۱,۰۳۵	۱,۰۷۲	۱,۱۱۱	۱,۱۵۱
سایر خدمات عمومی و ..	۷۵۲	۷۵۴	۷۵۶	۷۵۸	۷۶۰	۷۶۲
مجموع	۱۲۴,۷۸۷	۱۲۹,۲۸۶	۱۳۳,۹۹۷	۱۳۸,۹۳۰	۱۴۴,۰۹۹	۱۴۹,۵۱۸

مأخذ: محاسبات تحقيق

با توجه به نتایج جداول مذکور می‌توان گفت که در پایان سال ۱۳۹۴ پیش‌بینی می‌شود، تعداد ۲۷۹۳۱۶ نفر در بخش غیررسمی مشغول به فعالیت باشند که با در نظر گرفتن کل اشتغال پیش‌بینی شده استان، انتظار می‌رود حدود ۷۱ درصد از کل اشتغال استان زنجان در سال ۱۳۹۴ از طریق بخش غیررسمی حاصل شود. سهم مناطق روستایی و شهری از اشتغال بخش غیررسمی به ترتیب ۶۲ و ۳۸ درصد خواهد بود.

۴-۴- پیشنهاد سیاست‌های مناسب برای کاهش شاغلان غیررسمی و جذب آن‌ها در مشاغل رسمی

در حال حاضر یکی از موضوعات و معضلات بسیار مهم برای سیاست‌گذاران، چگونگی ایجاد اشتغال است. با توجه به اینکه بخش غیررسمی با تکیه بر امکانات محدود و سرمایه‌های مالی اندک، نقش مهمی در ایجاد اشتغال به ویژه برای افرادی که دارای سرمایه انسانی پایین هستند ایفا می‌کند، کاهش هزینه‌های رسمی شدن از طریق نهادی و اصلاح قوانین و مقررات (کاهش تعدد ضوابط و مراجع تصمیم‌گیر برای راه‌اندازی مشاغل، اصلاح قوانین مالیاتی، قوانین کار، تأمین اجتماعی و پرداخت تسهیلات و...) و افزایش سیاست‌های حمایتی از بخش غیررسمی برای کمک به ارتقاء آن ضروری به نظر می‌رسد.

لازم است نگاه منفی و حذفی در مورد بخش غیررسمی از اندیشه سیاست‌گذاران زدوده شود. البته دولت نباید با سیاست‌های خود موجبات تشویق به گسترش بخش غیررسمی را فراهم آورد اما در عین حال نباید سیاست مبارزه با آن را نیز در پی گیرد. تجربه نشان داده است که مبارزه با بخش غیررسمی، نه تنها موجب حذف آن نمی‌شود بلکه به علت وجود انعطاف‌پذیری در این بخش، تنها شکل فعالیت‌های غیررسمی تغییر می‌کند. بنابراین نه تشویق و نه مبارزه مطلوب نیست بلکه سیاست ارتقا می‌تواند به مثبت شدن کارکرد بخش غیررسمی در اقتصاد بینجامد اما در عین حال بررسی مجموع سیاست‌های اتخاذ شده از سوی دولت از زمان اجرای برنامه سوم توسعه به بعد، مبین آن است که این سیاست‌ها در نهایت منجر به گسترش اشتغال در بخش غیررسمی شده‌اند. اعطای وام‌های کوچک خود اشتغالی و یا اشتغال خانگی به نوعی تشویق‌کننده اشتغال غیررسمی بوده است. چرا که مشاغلی که طی این قبیل سیاست‌ها در کشور ایجاد شده‌اند دارای همین ویژگی‌هایی بودند که به بیان سازمان بین‌المللی کار ساختار مشاغل غیررسمی را تشکیل می‌داده‌اند:

- از نظر سازماندهی و تقسیم کار در سطح پایین فعالیت می‌کنند.
- روابط کار بر اساس قوانین کار شکل نگرفته و اغلب مبتنی بر اشتغال موقت، روابط خویشاوندی و شخصی است.

- دارایی‌های ثابت و سایر دارایی‌های استفاده شده به واحدهای تولیدی تعلق ندارد، بلکه به صاحبان واحدها متعلق هستند.
  - مخارج تولید اغلب متمایز از مخارج خانوار نیست.
  - منابع تأمین مالی بنگاه محدود و متکی به منابع آورده شده از سوی کارکنان و مالکان واحدها است.
  - ماهیت قانونی و شخصیت حقوقی مجزایی بین خانوار یا اعضای خانوار که ملک آن‌ها است و بنگاه ایجاد نشده است.
  - مجموعه کاملی از حساب‌ها (از جمله جدول ترازنامه) که تفکیک شفاف از وضع فعالیت‌های تولیدی بنگاه و فعالیت‌های آن و تمایز میان فعالیت‌های مالی بنگاه و مالکان آن را ارائه می‌دهد، قابل دسترسی نیست.
- در عین حال نمی‌توان نقش قابل توجه بخش غیررسمی را در اشتغال ایجاد شده در کشور نادیده گرفت. مشاغل ایجاد شده در بخش غیررسمی در واقع حاصل سرمایه‌گذاری سرمایه‌های کوچک و خردی است که نمی‌توانسته‌اند بازدهی مناسب‌تری در عرصه اقتصاد داشته باشند.
- لذا همچنان که اشاره شد سیاست‌های دولت نباید در راستای حذف مشاغل غیررسمی برنامه‌ریزی و اجرا شود (کما اینکه تاکنون نیز این‌گونه نبوده است).
- همچنین رویه‌های موجود در بازار کار ایران، مزیت ارزان بودن نیروی کار را در فعالیت‌های بخش رسمی از میان برده و به افزایش هزینه‌های تولید در این بخش و در نتیجه عدم ایجاد توان رقابت در تولید منجر شده است.
- ضمن آنکه قرار دادن دستمزدی بالاتر از دستمزد تعادلی (رعایت سطح حداقل دستمزد قانون کار) برای افراد بدون مهارت و اغلب بدون تجربه، به منظور بهبود وضعیت درآمدی‌شان به کاهش اشتغال و استخدام توسط بخش غیررسمی منجر می‌شود؛ زیرا بخش غیررسمی، افرادی را جذب می‌کند که غالباً از آموزش‌های رسمی دولت بی‌بهره مانده و بنگاه‌های بزرگ از استخدام آن‌ها سرباز می‌زند و در واقع بخش غیررسمی آخرین امید و پناهگاه جوانان برای کسب مهارت و فرار از بیکاری است.
- اشتغالزایی و کاهش معضل بیکاری کارکردهایی هستند که موجب اهمیت بخش غیررسمی در حوزه عمل اقتصادی است؛ بدین ترتیب با توجه به جنبه مثبت این بخش در امر اشتغال‌زایی، لازم است اقداماتی صورت گیرد که در عین حفظ این جنبه مثبت، اثرات منفی این بخش را به عملکرد اقتصاد تا حد ممکن کاهش دهد؛ زیرا نا اطمینانی از حوزه تأثیر سیاست‌گذاری‌های اقتصادی به دلیل ماهیت سیال‌گونه بخش غیررسمی، از جمله نتایجی است که به دلیل عدم اطلاع دولت نسبت به ساختار و اندازه این بخش حاصل می‌شود و قوت یافتن آثار تورمی

سیاست‌های اقتصادی به دلیل ساختار اقتصادی موجود کشور از دیگر نتایجی است که در پی گسترش بخش غیررسمی به وجود می‌آید.

لازم است دولت به جای مبارزه با بخش غیررسمی، مقدمات ارتقا و حمایت از آن را با کاهش قیود قانونی، همراه با سازگار کردن قوانین مالیاتی و تأمین اجتماعی با ساختار بنگاه‌های غیررسمی و انعطاف‌پذیر کردن قانون کار و کاهش تحمیلات عدیده مالی آن بر بنگاه‌ها، دنبال کند.

محیط نامناسب کسب و کار نیز از دیگر عوامل مؤثر بر گسترش اشتغال غیررسمی است. افراد برای گریز از مقررات دست و پاگیر و مزاحمت‌های مختلف به کسب و کارهای غیررسمی روی می‌آورند. در واقع به دلیل محیط کسب و کار نامناسب است که حجم بخش غیررسمی در همه کشورهای در حال توسعه بسیار زیاد است؛ البته هرچند صاحبان مشاغل غیررسمی از مزیت‌هایی مانند فرار از مالیات سود می‌برند، اما از گرفتن تسهیلات بانکی و ارتباط آسان با مشتریان محروم هستند و هر لحظه از سوی مأموران دولتی و نظارتی تهدید می‌شوند.

عموم شاغلان بخش غیررسمی به دلیل محدودیت‌های مختلف و بازدهی اندک نمی‌توانند فعالیت خود را گسترش دهند و محروم و فقیر باقی می‌مانند؛ بنابراین با روان‌سازی نظام اداری می‌توان حداقل بخشی از شاغلان غیررسمی را از اقتصاد زیرزمینی نجات داد و گامی در جهت کاهش فقر آن‌ها برداشت. از همین رو بهبود محیط کسب و کار، راهبردی برای فقرزدایی نیز محسوب می‌شود.

سیاست‌های دولت در عرصه اشتغال در عین حال که باید تشویق‌کننده ورود سرمایه‌های خرد به عرصه فعالیت‌های اقتصادی و ایجاد اشتغال باشد اما هم زمان می‌باید ساز و کارهایی را اتخاذ کند که منجر به هدایت اشتغال‌های ناشی از کسب و کارهای کوچک به سمت اشتغال رسمی گردد. همچنین که اشاره شد اصلاح قوانین و مقررات مهم‌ترین اصل در این زمینه تلقی می‌شود.

اصلاح قانون کار و تأمین اجتماعی نقش قابل توجهی را در این میان می‌تواند ایفا کند. قوانین سخت‌گیرانه انفعالی کار و تأمین اجتماعی که با هدف حمایت از کارگران فشار زیادی را بر کارفرمایان وارد می‌آورد در نهایت به ضرر کارگران بوده است. چرا که کارفرمایان در کسب و کارهای کوچک که چندان مورد نظارت نهادهای ذی‌ربط دولتی نیستند به انحای مختلف از اجرای قانون مبنی بر انعقاد قرار داد قانونی با کارگر و پرداخت حق بیمه وی سر باز می‌زنند. این کارفرمایان در کسب و کارهای خرد یا قید استخدام نیروی کار را می‌زنند و یا وی را به شرط عدم ثبت قانونی قرار داد به کار می‌گیرند که این خود یکی از عوامل اصلی گسترش اشتغال‌های غیررسمی است. از سوی دیگر خود این کارفرمایان به دلیل قوانین و مقررات سخت‌گیرانه موجود در زمینه ثبت قانونی کسب و کار خود و نیز

نرخ‌های بالای بیمه خویش فرمایی از ثبت موقعیت شغلی به صورت قانونی در نهادهای اجرایی مربوطه امتناع می‌کنند.

لذا راهکارهای عملی در این زمینه مانند حذف قوانین متعدد و ناکارآمد مالیاتی، بر عهده گرفتن وظایف اجتماعی کارگران از سوی دولت و برداشتن این بار از دوش کارفرمایان، حذف عوارض متعدد اخذ شده از صاحبان مشاغل و مواردی از این دست می‌تواند در جهت تغییر ساختار مشاغل غیررسمی به رسمی مثمر ثمر باشد.

از این رو پیشنهاد می‌شود دولت در کنار اجرای برنامه‌های حمایتی و تسهیلاتی از گسترش کسب و کارهای کوچک، خانگی و خوداشتغالی، مسیر قانونی را به گونه‌ای به پیش ببرد که منجر به هدایت مشاغل مزبور به سمت ساختار مشاغل رسمی شود.

آسان‌سازی انجام کسب و کار، موجب ایجاد مشاغل بیشتری می‌شود، بنابراین اصلاحات و بهبود محیط کسب و کار از طریق تسهیل فضای اقتصادی، موجب ایجاد انگیزه برای انتقال فعالیت از اقتصاد غیررسمی به اقتصاد رسمی شده و می‌تواند نتایج مثبتی مانند خلق ثروت و رشد اقتصادی را به دنبال داشته باشد؛ البته انتقال از اقتصاد غیررسمی به رسمی و دستیابی به تعادل میان روان‌سازی کسب و کار و ارائه حمایت‌های اجتماعی دولتی می‌تواند متضمن رشد اقتصادی و کارایی توأم با عدالت هم باشد و این مهم زمانی فعال می‌شود که بنگاه‌ها و فعالان اقتصادی معتقد باشند با فعالیت در بخش رسمی اقتصاد و پرداخت مالیات از فواید رسمی بودن، مانند دسترسی به تسهیلات و خدمات عمومی بهتر بهره‌مند می‌شوند.

منابع و مأخذ

۱. بابا حیدری، ساغر، اندازه‌گیری و بررسی عوامل مؤثر بر اشتغال در بخش غیررسمی ایران؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد؛ دانشگاه اصفهان؛ ۱۳۸۰
۲. رنایی، محسن؛ ساختار اشتغال در بخش غیررسمی و نقش آن در جذب نیروی انسانی متخصص، طرح جامع نیاژسنجی نیروی انسانی متخصص و سیاست گذاری توسعه منابع انسانی کشور؛ مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی وزارت علوم و آموزش عالی؛ ۱۳۸۰
۳. رنایی؛ محسن؛ بررسی بخش غیررسمی قابل ارتقاء در ایران؛ معاونت اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی؛ ۱۳۸۴
۴. رنایی؛ محسن؛ بررسی ساختار اشتغال در بخش غیررسمی استان اصفهان، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اصفهان؛ ۱۳۸۲
۵. رنایی؛ محسن و بابا حیدری، ساغر، اشتغال غیررسمی در ایران، اقتصاد و جامعه، شماره ۹، پاییز ۱۳۸۵؛
۶. شکیبایی، علیرضا؛ برآورد اقتصاد غیررسمی در ایران و تحلیل پیدایش آن (رویکرد منطق فازی)؛ پایان‌نامه دکتری اقتصاد؛ دانشگاه تربیت مدرس؛ ۱۳۸۰
۷. صرامی، حسین؛ مشاغل غیررسمی: بیکاری، نه کاری، ناکاری؛ اصفهان؛ انتشارات جهاد دانشگاهی؛ ۱۳۷۲
۸. محمدبیگی، علی اعظم؛ جایگاه بخش غیررسمی در اقتصاد ایران؛ مجله برنامه و بودجه، سال دوم، شماره ۱۹ و ۲۰؛ ۱۳۷۶
۹. نایب، سعید؛ بررسی ساختار بازار کار بخش غیررسمی شهری در ایران؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه اصفهان؛ ۱۳۷۸
۱۰. هدایت، محمود و باقریان، میترا؛ بررسی بخش غیرمتشکل در ایران؛ تهران؛ سازمان برنامه و بودجه؛ ۱۳۶۸